

Derde Nationale Energie Efficiëntie Actie Plan voor Nederland

30 april 2014

VOORWOORD

Dit derde Nationale Energie Efficiëntie Actie Plan (NEEAP) voor Nederland is opgesteld in het kader van de rapportageverplichting aan de Europese Commissie conform de Richtlijn energie-efficiëntie (2012/27/EU) verder de REE.

Dit Actieplan bevat een beschrijving van maatregelen ter bevordering van energie-efficiëntie in Nederland, een berekening van de in de periode 2011-2013 behaalde en verwachte besparingen en overige rapportageverplichtingen voortvloeiend uit de richtlijnen, REE en EPBD. De opzet volgt de, door de Commissie, aanbevolen NEEAP structuur C(2013) 2882 final.

Dit Actieplan is tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van de Minister van Economische Zaken, en de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, met betrokkenheid van het ministerie van Infrastructuur en Milieu. Berekeningen zijn uitgevoerd en toegelicht door Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (bottom-up) en het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) (top-down).

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1 Inleiding.....	5
1.1 Belangrijkste onderdelen derde NEEAP	5
1.2 Nationaal kader voor energiebesparing	5
2 Overzicht van de nationale energie-efficiëntiestreefcijfers en besparingen.....	7
2.1 Nationale energie-efficiëntiestreefcijfers voor 2020.....	7
2.2 Aanvullende energie-efficiëntiestreefcijfers.....	7
2.3 Primaire energiebesparingen.....	7
2.4 Eindenergiebesparing	8
2.4.1 Bereikte eindenergiebesparing en verwachting 2016	8
2.4.2 Methodologie.....	9
3 Beleidsmaatregelen tot uitvoering van de richtlijn energie-efficiëntie (REE)	10
3.1 Horizontale maatregelen	10
3.1.1 Regelingen voor alternatieve beleidsmaatregelen volgens artikel 7, leden 9 en 10....	10
3.1.2 Energie-audits en energiebeheersystemen (REE: artikel 8).....	10
3.1.3 Individuele bemetering, meteropneming en facturatie (REE: artikelen 9 – 11).....	12
3.1.4 Programma's voor consumentenvoorlichting en opleiding (REE: artikelen 12 en 17) .	16
3.1.5 Beschikbaarheid van regelingen voor kwalificatie, accreditatie en certificering (REE: artikel 16)	17
3.1.6 Energiediensten (REE: artikel18).....	17
3.1.7 Andere energie-efficiëntie maatregelen van horizontale aard (REE: artikelen 19 en 20)	18
3.1.8 Renovatiestrategie voor gebouwen (REE: artikel 4)	18
3.1.9 Overige energie-efficiëntie in de bouwsector	19

3.2	Energie-efficiëntie van overheidsinstanties.....	20
3.2.1	Gebouwen overheidsinstanties (REE: artikel 5).....	20
3.2.2	Gebouwen andere overheidsinstanties (REE: artikel 5)	20
3.2.3	Aankopen door overheidsinstanties (REE: artikel 6)	21
3.3	Andere efficiëntiemaatregelen voor energie-eindgebruik in industrie en vervoer.....	21
3.4	Bevordering van efficiënte verwarming en koeling.....	22
3.4.1	Uitgebreide beoordeling (REE: artikel 14)	22
3.4.2	Andere maatregelen in verband met efficiëntie verwarming en koeling (REE: artikel 14)	23
3.5	Omzetting, transport en distributie van energie en vraagrespons.....	23
3.5.1	Energie-efficiëntie criteria voor de regulering van energienetten en voor electriciteitstarieven (REE: artikel 15).....	23
3.5.2	Vergemakkelijken bevorderen vraagrespons (REE: artikel 15).....	24
3.5.3	Energie-efficiëntie voor het ontwerpen en de regulering van energienetten (REE: artikel 15)	24
4	Referenties.....	25
	ANNEX I. BESCHRIJVING VAN MAATREGELEN.....	26
	ANNEX II. ARTIKEL 4 STRATEGIE.....	63
	ANNEX III. JAARVERSLAG 2014 CONFORM REE ARTIKEL 24, LID 1	79

1 INLEIDING

1.1 Belangrijkste onderdelen derde NEEAP

De richtlijn energie-efficiëntie (REE) verplicht de lidstaten uiterlijk 30 april 2014 en daarna elke drie jaar een nationaal energie-efficiëntie actieplan (NEEAP) bij de Commissie in te dienen. Deze plannen omvatten maatregelen voor een significante verbetering van de energie-efficiëntie en de verwachte en/of bereikte energiebesparingen, onder andere bij de levering, het transport en de distributie van energie, en bij het eindenergieverbruik.

Bij de opstelling van dit NEEAP is het door de Europese Commissie opgestelde rapportagemodel conform het uitvoeringsbesluit van de Commissie van 22 mei 2013 gevolgd, waarbij wordt gerapporteerd over de wettelijke verplichtingen.

Hoofdstuk 2 geeft een overzicht van de nationale energie-efficiëntiestreefcijfers voor 2020 en besparingen, zoals berekend voor de richtlijn energie-efficiëntie. Verder bevat hoofdstuk 2 een overzicht van bereikte eindenergiebesparing en verwachting voor 2016 onder de energiedienstenrichtlijn (ESD). Deze besparingen zijn op twee manieren bepaald. Uitgaande van nationale statistieken en evaluatiemodellen is de totale ESD besparing bepaald voor Nederland als totaal en per sector. Daarnaast worden voor geselecteerde maatregelen de besparingen nader in kaart gebracht volgens bottom-up monitoring. Dit laatste maakt het mogelijk een meer direct verband met beleidsmaatregelen te leggen. De met bottom-up monitoring gevolgde maatregelen dekken een fors deel van de gerealiseerde totale besparingen, ruim boven de in de ESD genoemde 30% van de totale besparingen die door bottom-up monitoring moeten worden verklaard.

Hoofdstuk 3 bevat een overzicht van de beleidsmaatregelen die in Nederland getroffen zijn of getroffen worden voor de uitvoering van de REE. Hierbij komt ook de energie-efficiëntie van de overheid zelf aan de orde. In de Annex worden de energie-efficiëntie maatregelen samengevat waarvan de effecten meegenomen zijn in de berekening van de energiebesparing.

Dit NEEAP bevat tevens in Annex 3 het Jaarverslag conform artikel 24, lid 1 REE.

1.2 Nationaal kader voor energiebesparing

Energiebesparing is belangrijk, niet alleen voor verduurzaming van de energievoorziening, maar zeker ook voor de concurrentiekracht van het Nederlandse bedrijfsleven en de koopkracht van de consument. Het kabinet heeft daarom als doel dat energie-efficiëntie op een kosteneffectieve wijze wordt ingezet om de doelstellingen (20% reductie van broeikasgassen en 14% duurzame energie in 2020) te bereiken. Energie-efficiëntie is een economisch interessant middel om de uitstoot van CO₂ te reduceren. Het beleid is erop gericht om het potentieel aan economisch rationele investeringen van de grond te laten komen. De overheid creëert de randvoorwaarden hiervoor. Het overkoepelend kader hiervoor is het Energieakkoord voor duurzame groei (SER 2013) dat in september 2013 door

een groot aantal partijen is ondertekend, waaronder overheden, werkgevers- en werknemersorganisaties, financiële instellingen en natuur- en milieuorganisaties. Energie-efficiëntie in alle sectoren van de samenleving is een belangrijke pijler van het energieakkoord. Met het energieakkoord geeft Nederland een alternatieve invulling aan artikel 7 van de REE.

2 OVERZICHT VAN DE NATIONALE ENERGIE-EFFICIËNTIESTREEFCIJFERS EN BESPARINGEN

2.1 Nationale energie-efficiëntiestreefcijfers voor 2020

Het indicatieve nationale energie-efficiëntiestreefcijfer voor 2020 bedraagt 482 PJ finaal aan te realiseren efficiëntieverbeteringen op eindgebruik in de periode 2014-2020 (Daniëls et al. 2013, p. 11 ev); in primaire termen is dit 671 PJ primair. Dit zijn (conform voorschriften EED) cumulatieve cijfers)

Tabel 2.1 bevat een schatting van het primaire energieverbruik in 2020 (algemeen en per sector).

Tabel 2.1 Energetisch verbruik in primaire termen algemeen en per sector in 2020

	Energetisch verbruik in primaire termen (PJ primair)
Algemeen	2541
Sector	
Energiesector	470
Gebouwde omgeving	771
Industrie en MKB	675
Transport	456
Land- en tuinbouw	169

2.2 Aanvullende energie-efficiëntiestreefcijfers

Eind 2013 is het Energieakkoord voor duurzame groei tot stand gekomen. Afgesproken doelen in het akkoord zijn o.a.: Een besparing van het finale energieverbruik met gemiddeld 1,5% per jaar en 100 PJ besparing in het finale energieverbruik in 2020 (SER, Energieakkoord voor duurzame groei, 2013).

2.3 Primaire energiebesparingen

Tabel 2.2. bevat een raming van de totale besparing op energetisch verbruik per sector in 2020.

Tabel 2.2 Raming totale besparing op energetisch verbruik in primaire termen per sector in 2020 (inclusief vastgesteld, voorgenomen, EU- en autonoom beleid, niet cumulatief)

	Energiebesparing in 2020 in primaire termen (PJ)
Sector	
Gebouwde omgeving	122
Industrie en MKB	66
Transport	30
Land- en tuinbouw	19
Totaal	237

2.4 Eindenergiebesparing

2.4.1 Bereikte eindenergiebesparing en verwachting 2016

Tabel 2.3 geeft een overzicht van de energiebesparingsdoelstellingen (finaal) volgens de ESD zoals opgesteld in het eerste NEEAP en de bereikte besparingen.

Tabel 2.3 Overzicht van energiebesparing t.o.v 2007 in het kader van de ESD

	Doelstelling energiebesparing		Gerealiseerde*/verwachte# energiebesparing	
	Absoluut (GWh)	Percentage (%; basis is gemiddeld verbruik 2001-2005)	Absoluut (GWh)	Percentage (%; basis is gemiddeld verbruik 2001-2005) ¹
2010	11.376	2	19.339*	3,4%
2016	51.190	9	57.282#	10,1%

¹Dit percentage geeft het verschil aan met het referentieverbruik in 2020, respectievelijk 2016; dat wil zeggen het verbruik als er niet zou zijn bespaard.

Tabel 2.4 geeft een uitsplitsing naar sector van de besparingen berekend volgens de top-down methode in finale termen.

Tabel 2.4 Samenvatting van energiebesparing per sector (top down)

Sector	Gerealiseerde besparing in 2010 (GWh)	Verwachte besparing in 2016 (GWh)
Gebouwde omgeving	9912	31.317
Industrie en MKB	1548	5.576
Transport	2172	10.639
Land- en tuinbouw	5706	9.750
Totaal	19.339	57.282

2.4.2 Methodologie

Voor de gebruikte methodologie wordt verwezen naar paragraaf 2.2 (Methodologie voor het bepalen van de bereikte besparing) in het Tweede Nationale Energie Efficiëntie Actie Plan voor Nederland zoals ingediend op 30 juni 2011 en de verwijzingen daarin.

3 BELEIDSMAATREGELEN TOT UITVOERING VAN DE RICHTLIJN ENERGIE-EFFICIËNTIE (REE)

3.1 Horizontale maatregelen

3.1.1 Regelingen voor alternatieve beleidsmaatregelen volgens artikel 7, leden 9 en 10

Het Energieakkoord voor duurzame groei (SER 2013) bundelt de activiteiten van meer dan 40 organisaties, inclusief centrale, regionale en lokale overheden, werkgevers- en werknemersorganisaties, natuur- en milieuorganisaties, andere maatschappelijke organisaties en financiële instellingen, onder andere op het gebied van energie-efficiëntie. Met het Energieakkoord willen deze partijen een besparing van jaarlijks gemiddeld 1,5 procent van het finale energieverbruik realiseren. Daarmee wordt naar verwachting ruimschoots voldaan aan de doelstelling van de REE. Partijen zijn het in dit kader eens over een maatregelenpakket waarvan het de verwachting is dat daarmee circa 100 PJ per 2020 kan worden bespaard op het finale energieverbruik¹.

Deze doelstelling wordt gekoppeld aan twee ijkmomenten: 31-12-2016 zal ten minste 35% zijn bereikt en 31-12-2018 zal ten minste 65% zijn bereikt. Indien blijkt dat Nederland niet op koers ligt om de afgesproken doelen te halen, zullen aanvullende maatregelen worden genomen. Dit kunnen ook meer verplichtende en/of fiscale maatregelen of andere vrijwillige of niet-vrijwillige maatregelen zijn, waaruit meer zekerheid zal ontstaan rondom het bereiken van 100 PJ energiebesparing. Net als de in dit akkoord genoemde maatregelen richt het pakket zich op de energiegebruiker en daarmee niet op de leverancier.

De afspraken over energiebesparing richten zich op de gebouwde omgeving, op het vergroten van de energie-efficiëntie in de industrie, de agrarische sector en het overige bedrijfsleven en op energiebesparing in mobiliteit en transport. Voor een beschrijving van de maatregelen wordt verwezen naar Annex I.

De monitoring en borging van de resultaten van het Energieakkoord wordt uitgevoerd door een permanente commissie binnen de SER (Sociaal Economische Raad) waarin alle partijen, inclusief de overheid, deelnemen. Deze commissie wordt voorgezeten door een onafhankelijke voorzitter. Partijen zijn zelf verantwoordelijk voor de uitvoering van de aan hen toebedachte onderdelen. De rijksoverheid is verantwoordelijk voor de uitwerking, implementatie, uitvoering en evaluatie van de in het akkoord benoemde beleidsmaatregelen en zal daarover verantwoording afleggen aan het parlement.

3.1.2 Energie-audits en energiebeheersystemen (REE: artikel 8)

In de gebouwde omgeving worden energie-audits bevorderd via het energielabel, het energieprestatie advies (EPA) en het energiezorgsysteem. Deze instrumenten worden onafhankelijk uitgevoerd door gekwalificeerde deskundigen en worden gecontroleerd door onafhankelijke instanties. Bij het energielabel gebeurt dit op basis van het Besluit energieprestatie gebouwen en de Regeling energieprestatie gebouwen.

¹ Zie Daniels et al. (2013, p. 19).

Voor de industrie wordt het gebruik van energie-audits bevorderd via de convenanten MJA3 en de Meerjarenaafpraak energie-efficiëntie ETS-ondernemingen (MEE). De MJA3 en MEE convenanten zijn toegankelijk voor alle bedrijfsmatige eindafnemers. In de praktijk zijn er circa 1100 deelnemende bedrijven die circa 80% van het energiegebruik door de industrie en circa 25% van het Nederlandse energiegebruik dekken. In deze convenanten is afgesproken dat alle deelnemende bedrijven iedere vier jaar een energie-efficiëntieplan (EEP) opstellen en rendabele maatregelen uit deze energie-efficiëntieplannen implementeren. De bedrijven rapporteren jaarlijks over de genomen maatregelen. De energie-audits worden door onder andere de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland beoordeeld waardoor is voorzien in de door de richtlijn vereiste onafhankelijke implementatie en toetsing. Voor de bedrijven die deelnemen aan de MJA en MEE zijn in 2012 EEP's opgesteld voor de periode 2013-2016: in totaal zijn dit 1095 bedrijven. Hiermee voldoen deze bedrijven al aan de verplichting om voor 5 december 2015 een met een energie-audit vergelijkbaar onderzoek uitgevoerd te hebben.

Daarnaast vindt het stimuleren van energie-audits bij utiliteitsgebouwen plaats in het kader van de Meerjarenaafpraak energie-efficiëntie 2001-2020 (MJA3) en het programma Energiebesparing gebouwde omgeving van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (voor niet MJA3-deelnemers).

Met de branchevereniging MKB Nederland heeft het Rijk een Green Deal gesloten om energie-efficiëntie te realiseren bij MKB bedrijven. Huishoudens worden via Milieu Centraal geïnformeerd over de voordelen van energie-audits.

Om ervoor te zorgen dat artikel 8 van de richtlijn volledig wordt geïmplementeerd, zullen aanvullende voorschriften in het Activiteitenbesluit milieubeheer op worden genomen. Daarin zal worden neergelegd dat alle grote ondernemingen die geen energie-audit verrichten op grond van de MJA3 en MEE, voor 5 december 2015 een energie-audit moeten uitvoeren. Daarnaast zal in het Activiteitenbesluit milieubeheer worden geborgd dat alle grote ondernemingen hun energie-audit om de vier jaar herhalen. Grote ondernemingen die op grond van het MJA3 en MEE al een energie-audit uitvoeren, zullen dit op grond hiervan al voornemens zijn. De in het Activiteitenbesluit milieubeheer opgenomen bepaling dat bedrijven die onder de Europese emissiehandel in broeikasgassen vallen, geen verplichtingen betreffende energie-audits kunnen worden opgelegd, zal worden geschrapt. Dit omdat de vereisten uit de richtlijn ook voor deze bedrijven gelden.

Het vijfde lid van artikel 8 geeft aan dat de toegang van marktdeelnemers die energiediensten leveren, dient te berusten op transparante, niet-discriminerende criteria. De Mededingingswet en het toezicht daarop door de Autoriteit Consument en Markt (ACM) draagt hier zorg voor.

In het zesde lid van artikel 8 van de richtlijn is opgenomen dat niet MKB-bedrijven die een energie- of milieubeheerssysteem toepassen dat volgens Europese of internationale normen is gecertificeerd, zijn vrijgesteld van het eens per vier jaar uitvoeren van een energie-audit op grond van de richtlijn. In het Activiteitenbesluit milieubeheer zal voor deze situatie een uitzondering worden gemaakt op het vereiste een energie-audit uit te voeren.

Het zevende lid van artikel 8 bevat een optionele bepaling ten aanzien van stadsverwarmings- en koelingsnetwerken. In het kader van de bevordering van de efficiëntie bij verwarming en koeling dienen voor nieuwe installaties of ingrijpende renovatie van dergelijke installaties met een totaal

inputvermogen van meer dan 20 MW een kosten-baten berekening gemaakt te worden van de werking van de installatie als een hoogrenderende warmtekrachtkoppelinginstallatie. Om zicht te krijgen of een uitgebreide kosten-baten berekening noodzakelijk is, zal in het Activiteitenbesluit milieubeheer worden neergelegd dat in de energie-audit een quickscan wordt uitgevoerd.

3.1.3 Individuele bemetering, meteropneming en facturatie (REE: artikelen 9 – 11)

Individuele bemetering

Over het ter beschikking stellen van meters zijn voorschriften opgenomen in de Elektriciteitswet 1998, de Gaswet, de Warmtewet en de Wet implementatie EU-richtlijnen energie-efficiëntie. Hiermee is geregeld dat kleinverbruikers van gas, elektriciteit, koude en warmte en grootverbruikers van koude, over een individuele meter kunnen beschikken.

Het verstrekken van individuele meters aan kleinverbruikers van koude heeft betrekking op ongeveer 14.000 woningen die koude krijgen via een bodemenergiesysteem. De levering van koude hangt samen met de levering van warmte en is nodig om de warmtebalans in de bodem te waarborgen. Koudelevering in de zomer leidt tot het toevoegen van warmte aan de bodem. Deze warmte wordt in de winter weer gebruikt voor het verwarmen van de woningen. Koude- en warmtelevering is daarmee noodzakelijk voor het technisch functioneren van het systeem. Het meten van de levering van koude zal daarom in het algemeen niet tot energie-efficiëntie leiden. Immers, als de verbruiker minder koude afneemt moet er een andere bron gevonden worden voor het herstellen van de balans en dat kost geld en energie. Naast kleinverbruikers die koude afnemen van een bodemenergiesysteem kunnen er ook kleinverbruikers zijn die koude afnemen die niet uit een bodemenergiesysteem komt, maar bijvoorbeeld uit een collectieve koelinstallatie. Het gaat om een heel klein marktsegment waarbinnen de omstandigheden ook nog eens sterk uiteenlopen. De potentiële energie-efficiëntie zal hiermee in het algemeen verwaarloosbaar zijn. Indien het plaatsen van koudemeters toch technisch mogelijk en kostenefficiënt blijkt te zijn, dan dient in deze situaties uiteraard wel een meter geplaatst te worden.

In beginsel wordt ervan uitgegaan dat individuele verbruiksmeters kostenefficiënt geplaatst kunnen worden. De leverancier dient te onderbouwen wanneer de installatie van die individuele warmtemeters niet kostenefficiënt is. Daarbij moeten ook alternatieve kostenefficiënte methoden voor de meting van het warmteverbruik worden overwogen. De beoordeling moet niet beperkt worden tot de energie-efficiëntievoordelen die de leverancier behaalt, maar moet ook betrekking op de energie-efficiëntievoordelen die afnemers met een individuele meetinrichting kunnen behalen. Daarbij kan de berekening bijvoorbeeld gebaseerd worden op de methode als beschreven in EN-norm 15459 (Energy performance of buildings – Economic evaluation - procedure for energy systems in buildings). Indien het plaatsen van een individuele verbruiksmeter niet technisch mogelijk of niet kostenefficiënt is, installeert de leverancier bij voorkeur warmtekostenverdelers op radiatoren. Alleen als ook dit niet technisch mogelijk of niet kostenefficiënt is, kan de leverancier alternatieve berekeningsmethoden voorstellen. Laatstgenoemde bepaling is al opgenomen in de Warmtewet ten aanzien van de toedeling van kosten aan kleinverbruikers van warmte in appartementencomplexen. Voor grootverbruikers van warmte en voor groot- en kleinverbruikers van koude is het op dit moment niet noodzakelijk om nadere regels te stellen over de kostenallocatie.

In het Besluit op afstand uitleesbare meetinrichtingen:

- Zijn de functies die een slimme meter moet hebben, neergelegd.
- Is de beveiliging van de meetgegevens van gegevens die op personen betrekking hebben geregeld (in combinatie met de Wet bescherming persoonsgegevens)
- Is neergelegd dat een slimme meter ervoor zorgt dat een afnemer die elektriciteit produceert met bijvoorbeeld een zonnepaneel kan zien hoeveel elektriciteit aan het net is geleverd
- Is geïmplementeerd dat de slimme meter duidelijke meetgegevens oplevert die een afnemer kan gebruiken bij het beoordelen van aanbiedingen van andere energieleveranciers.

Artikel 9, tweede lid van de richtlijn bepaalt dat een afnemer met een slimme meter duidelijke informatie moet krijgen over de aan het net geleverde elektriciteit en de van het net afgenomen elektriciteit. Die informatie moet het vergelijken van aanbiedingen van andere leveranciers vergemakkelijken voor de afnemer. Dit voorschrift is al geïmplementeerd in het Besluit kostenoverzicht energie. Een kleinverbruiker kan door middel van een ondubbelzinnige verklaring een derde machtigen om namens hem zijn meetgegevens in te zien.

Op grond van artikel 9, tweede lid, onderdeel e, van de richtlijn, moet een afnemer advies en informatie krijgen bij de installatie van een slimme meter. Deze informatie moet leiden tot een goede benutting van de mogelijkheden van een slimme meter. In de wijziging van de Wet implementatie EU richtlijnen energie-efficiëntie wordt voorgesteld om de partij die de slimme meter bij een kleinverbruiker installeert, meestal de netbeheerder, te verplichten om deze informatie te verstrekken. Met deze informatie wordt de afnemer beter in staat gesteld om energie te besparen. Degene die de slimme meter plaatst, moet ook informatie verstrekken over de informatie op het leesvenster van de slimme meter en de mogelijkheden van de P1-poort. Dit is de zogenaamde consumentenpoort op de slimme meter, waar onder andere displays en energiemanagementsystemen op kunnen worden aangesloten. In dit kader kan een lijst met op de slimme meter aan te sluiten energiemanagementsystemen ter beschikking worden gesteld. Andere partijen dan de voor plaatsing verantwoordelijke partij kunnen uiteraard altijd afnemers eveneens informeren over de energiebesparingsmogelijkheden van de slimme meter.

Meteropneming en facturatie

De voorschriften met betrekking tot facturatie van eindafnemers die niet beschikken over een slimme meter en minimumeisen aan de gegevens op de factuur zijn al gedeeltelijk geïmplementeerd in het Besluit kostenoverzicht energie. Dit geldt nog niet voor rekeningen met betrekking tot warmte en koude. In de wijziging van de Wet implementatie EU richtlijnen energie-efficiëntie wordt de mogelijkheid opgenomen ook voor warmte eisen aan de facturen middels een grondslag in de Warmtewet en de Wet implementatie EU-richtlijnen energie-efficiëntie.

Op grond van artikel 10 van de richtlijn hoeft de bij de factuur geleverde informatie niet als betalingsverzoek te worden beschouwd. In dat geval moeten er flexibele regelingen voor feitelijke betaling worden aangeboden. Dit voorschrift sluit aan bij de Nederlandse praktijk, waarbij afnemers maandelijks een overwegend gelijkmatig voorschot betalen en de eindafrekening jaarlijks achteraf plaatsvindt op basis van daadwerkelijk verbruik. Door de kostenoverzichten die de afnemer tussentijds ontvangt, krijgt hij de mogelijkheid zijn energieverbruik bij te sturen. Deze kostenoverzichten bieden inzicht in het daadwerkelijke periodieke verbruik en de bijbehorende kosten daarvan. Het voorschotsysteem heeft als voordeel dat de afnemer iedere maand evenveel betaalt aan energie. Gelet op de introductie van de slimme meter wordt het economisch niet verantwoord geacht om in die gevallen waarin afnemers niet beschikken over een slimme meter de

frequentie van de facturering of factureringsinformatie te verhogen. Via de slimme meter kunnen afnemers een tweemaandelijks verbruiks- en kostenoverzicht krijgen. Het vaker ter beschikking stellen van dit soort informatie bij niet-slimme meters leidt zowel voor afnemers als voor energieleveranciers tot uitvoeringslasten terwijl de komende jaren alle afnemers, voor zover zij daarvoor kiezen, een slimme meter tot hun beschikking krijgen. Bovendien sluit dit niet uit dat afnemers zelf met de energieleverancier afspraken maken over de frequentie van facturen of factureringsinformatie. Van de mogelijkheid in de richtlijn om een afwijkend meet- en factureringsbeleid te voeren ten aanzien van gas dat alleen wordt gebruikt voor het koken in huishoudens wordt geen gebruik gemaakt.

Artikel 10, derde lid, van de richtlijn bepaalt dat gegevens over in rekening gebrachte energie en energieverbruiksverleden, voor zover deze beschikbaar zijn, op verzoek van de afnemer aan een door hem aangewezen aanbieder van energiediensten beschikbaar moet worden gesteld. Voor kleinverbruikers van elektriciteit en gas is reeds geregeld dat netbeheerders om niet kwartier-, uur- en dagwaarden verstrekken. Er zijn voldoende wettelijke grondslagen om leveranciers te verplichten om deze groep afnemers inzage te geven in het voormalige energieverbruik, maar dit vraagt nadere uitwerking. Voor grootverbruikers van elektriciteit, gas en voor klein- en grootverbruikers van warmte en koude is er nog geen wettelijke basis om nadere regels te stellen aan gegevens over in rekening gebrachte energie en verbruiksverleden. In de wijziging van de Wet implementatie EU richtlijnen energie-efficiëntie wordt daarom voorgesteld om te bepalen dat een netbeheerder (voor de sectoren elektriciteit en gas) of een leverancier (voor de sectoren warmte en koude) dergelijke meetgegevens verstrekt aan een grootverbruiker. Ook wordt de grondslag opgenomen om dit voorschrift voor alle groepen verbruikers uit te werken, bijvoorbeeld in het Besluit kostenoverzicht energie.

Afnemers moeten kunnen kiezen voor elektronische factureringsinformatie en moeten op begrijpelijke wijze uitleg krijgen over de factuur. In de wijziging van de Wet implementatie EU richtlijnen energie-efficiëntie wordt voorgesteld om ter implementatie hiervan een wettelijke grondslag op te nemen in de Wet implementatie EU richtlijnen energie-efficiëntie, de Elektriciteitswet 1998, de Gaswet en de Warmtewet. Een nadere uitwerking zal vervolgens plaatsvinden in het Besluit kostenoverzicht energie. Het gaat dan bijvoorbeeld om actuele prijzen, het daadwerkelijke verbruik van energie, vergelijkingen van het huidige verbruik ten opzichte van het voorgaande jaar en met dat van gelijksoortige afnemers, en contactinformatie over organisaties waar informatie over energie-efficiëntie kan worden verkregen, benchmark gegevens van gelijksoortige afnemers en objectieve technische specificaties voor energieverbruikende apparatuur. Ook moet er informatie over energie-efficiëntiemaatregelen worden verstuurd bij de rekening en bij (het wijzigen van) overeenkomsten.

Ten slotte schrijft artikel 10, onderdeel e, van de richtlijn voor dat de afnemer op zijn verzoek tijdig informatie en energiekostenramingen krijgt in gemakkelijk te begrijpen vorm die vergelijking van aanbiedingen op basis van gelijke criteria mogelijk maakt. Ter implementatie van dit voorschrift wordt in de wijziging van de Wet implementatie EU richtlijnen energie-efficiëntie een wettelijke grondslag opgenomen in de Wet implementatie EU-richtlijnen energie-efficiëntie, de Elektriciteitswet 1998, de Gaswet en de Warmtewet. Aangezien het Besluit kostenoverzicht energie al voorschriften bevat over daarmee samenhangende informatie, wordt voorgesteld om in dat besluit uit te werken dat leveranciers op verzoek van de afnemer binnen redelijke termijn

vergelijkbare energiekostenramingen op basis van gelijke criteria moeten verstrekken. In de praktijk zijn er overigens al veel websites waarmee consumenten energiekostenramingen, aanbiedingen of factureringsinformatie kunnen vergelijken.

Het tweede lid van artikel 10 van de richtlijn vereist dat afnemers die beschikken over een slimme elektriciteits- of gasmeter de beschikking krijgen over accurate factureringsinformatie, gebaseerd op het feitelijk verbruik. Informatie over bijvoorbeeld het verbruiksverleden dient makkelijk beschikbaar te zijn. Verder moet de afnemer gedetailleerde gegevens over het verbruik in diverse verbruiksperiodes (dag, week, maand, jaar) via internet of de meterinterface kunnen benaderen. Hiervoor geldt een periode van 24 maanden, of indien de contractperiode korter is, voor de duur van het contract. Dit lid is alleen van toepassing op slimme meters voor elektriciteit en gas. In het Besluit op afstand uitleesbare meetinrichtingen zijn eisen neergelegd die ervoor zorgen dat slimme meters het mogelijk maken accurate factureringsinformatie op basis van het feitelijk verbruik te verstrekken. De gemakkelijke toegankelijkheid van meetgegevens van elektriciteit en gas zal nog in het Besluit kostenoverzicht energie worden opgenomen.

Ook een leverancier van lucht- of scheepvaartbrandstof moet de in deze alinea omschreven factureringsinformatie verstrekken. De afnemer is in deze sectoren niet degene die de brandstof daadwerkelijk tankt maar degene die de factuur betaalt. Deze vereisten zijn reeds geïmplementeerd in de Wet implementatie EU-richtlijnen energie-efficiëntie. Aanvullende implementatie is om die reden voor deze sectoren niet nodig.

Het eerste lid van artikel 11 bepaalt dat de afnemer al zijn facturen en factureringsinformatie betreffende het energieverbruik kosteloos ontvangt, en tevens op passende wijze kosteloos toegang heeft tot zijn verbruiksgegevens. Voorgesteld wordt om in de Elektriciteitswet 1998, de Gaswet, de Warmtewet en de Wet implementatie EU-richtlijnen energie-efficiëntie een grondslag op te nemen deze bepalingen verder uit te werken. Op basis van deze grondslagen kan in het Besluit kostenoverzicht energie worden geregeld dat voor verstrekking van de factuur of het verbruiks- en indicatief kostenoverzicht geen kosten in rekening gebracht mogen worden. Dit sluit overigens niet uit dat energieleveranciers een voordeel geven aan afnemers die kiezen voor elektronische facturering en factureringsinformatie.

Artikel 11 bepaalt daarnaast dat de verdeling van de kosten in verband met factureringsinformatie betreffende het individueel verbruik van verwarming en koeling in appartementengebouwen en multifunctionele gebouwen kosteloos moet worden uitgevoerd. Kosten van een derde partij kunnen wel worden doorberekend aan een afnemer. Dit lid behoeft implementatie in de Warmtewet en de Wet implementatie EU-richtlijnen energie-efficiëntie. Voorgesteld wordt om met dit wetsvoorstel in deze wetten een grondslag op te nemen om de bepaling uit de richtlijn uit te werken in het Besluit kostenoverzicht energie. In het Besluit kostenoverzicht energie kan dan worden geregeld dat in geval van warmte- of koudelevering aan appartementengebouwen en multifunctionele gebouwen de leverancier van warmte of koude, geen kosten berekent voor de kosten voor de facturering voor individueel verbruik. De leverancier van desbetreffende appartementengebouwen en multifunctionele gebouwen kan conform de huidige bepalingen van de warmtewet onverminderd het meettarief in rekening blijven brengen ter dekking van de kosten voor het beheer en onderhoud van de warmtemeter of kostenverdelers/kostenverdeling. Van de optie om kosten van derde partijen in rekening te brengen bij afnemers wordt geen gebruik gemaakt. De Warmtewet voorziet al

in een integraal, redelijk tarief, voor activiteiten die in rekening worden gebracht in verband met de levering van warmte. Dit zou tevens afbreuk doen aan het NMDA principe van de Warmtewet. Er is daarnaast geen noodzaak om te voorzien in de regulering van tarieven voor de levering van koude.

3.1.4 Programma's voor consumentenvoorlichting en opleiding (REE: artikelen 12 en 17)

Voorbeelden van instrumenten en beleidsmaatregelen die in Nederland geïmplementeerd zijn voor het bevorderen van gedragswijziging door fiscale prikkels zijn bijvoorbeeld de Energie-investeringsaftrek (Eia, artikel 3.42 van de Wet inkomstenbelasting 2001) voor kleine ondernemers en de accijnzen op minerale oliën (afdeling 6, hoofdstuk II van de Wet op de accijns) voor kleine afnemers en consumenten.

De Eia is een gebudgetteerde fiscale regeling voor ondernemers die investeren in energiebesparende bedrijfsmiddelen. Een ondernemer die investeert in energiebesparende bedrijfsmiddelen kan via de Eia een deel van zijn investeringskosten aftrekken van de fiscale winst van zijn onderneming. Het effectieve financiële voordeel is afhankelijk van het belastingpercentage en bedraagt gemiddeld 10,5% van de goedgekeurde investeringskosten.

De energiebelasting en accijnzen op minerale oliën zorgen ervoor dat de kosten van het gebruik van onder andere gas, elektriciteit, benzine en diesel voor kleine afnemers en consumenten toenemen. Dit geeft hen een extra prikkel om efficiënt met het gebruik hiervan om te gaan. De energiebelasting en accijnzen voor de kleine afnemers, waaronder huishoudens, zijn hoger dan de minimumtarieven die de richtlijn (2003/96/EG) over de belasting van energieproducten en elektriciteit stelt en zijn daarom nationaal aanvullend beleid.

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland verspreidt via het internet informatie over bijvoorbeeld duurzame huurcontracten voor gebouwen (Green Lease contracten), prestatiecontracten voor beheer en onderhoud van gebouwen, en hypotheekvormen in combinatie met energiebesparende maatregelen. De website www.energiesubsidiewijzer.nl is een door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland ontwikkelde website die een overzicht geeft van subsidies, leningen en andere regelingen op het gebied van energie-efficiëntie.

De stichting Milieu Centraal licht samen met het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (NIBUD) via de website www.bespaartest.nl consumenten voor over energie-efficiëntie.

In Nederland zijn er diverse ondernemingen die energiediensten aanbieden. De onafhankelijke netwerkorganisatie Esconetwerk wil deze partijen beter in staat stellen om kennis te vergaren over energiedienstverlening en om kansen te benutten op dit gebied. Esconetwerk richt zich hierbij op het verlagen van de kosten om tot een energiedienstverleningscontract tussen energiedienstverlener en eigenaar, beheerder en/of gebruiker van een gebouw te komen en op het verhogen van de kwaliteit van de energiebesparingsmaatregelen in deze gebouwen. Met deze maatregelen wordt informatie verstrekt aan banken en andere financiële instellingen over de mogelijkheden om deel te nemen aan de financiering van maatregelen ter verbetering van de energie-efficiëntie, onder meer door de oprichting van publiek-private partnerschappen.

3.1.5 Beschikbaarheid van regelingen voor kwalificatie, accreditatie en certificering (REE: artikel 16)

De deskundigheid, objectiviteit en betrouwbaarheid van Nederlandse energieadviseurs is van een hoog niveau. Er zijn diverse opleidingsprogramma's voor energieadviseurs. Voor de certificering en accreditatie van de opleidingsprogramma's voor energieadviseurs zijn certificerende instellingen. Een voorbeeld van een certificerende instelling is de Stichting Kwaliteitsborging Installatiesector (KBI). Stichting KBI is een brancheorganisatie die onder andere de certificering verzorgt op het gebied van het ontwerpen, installeren en beheren van installaties en het beoordelen van ventilatievoorzieningen in woningen. Een ander voorbeeld van een certificerende instelling is de stichting coördinatie certificatie milieu- en arbomanagementsystemen (SCCM). De SCCM werkt aan een eenduidig certificaat voor onder andere ISO 14001 (milieu), EMAS (milieu) en ISO 50001 (energie). De SCCM stelt daarvoor onder andere de certificatieschema's op en publiceert die op haar website.

Op de certificerende instellingen houdt de Raad voor Accreditatie toezicht. Door deze structuur wordt bijgedragen aan het verwezenlijken van de nationale energie-efficiëntiedoelstellingen. Op de website van de Stichting Milieu Centraal, gericht op consumenten, wordt gewezen op het belang van een gecertificeerde maatwerkadviseur.

3.1.6 Energiediensten (REE: artikel 18)

Via de website van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland wordt informatie verspreid om de markt voor energiediensten en de toegang van kleine en middelgrote ondernemingen tot deze markt te bevorderen. Het betreft hier bijvoorbeeld een model-prestatiecontract voor de levering van warmte en/of koude door een ESCo en een aantal andere model-prestatiecontracten. Ook geeft de website van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland informatie over financieringsconstructies en subsidiemogelijkheden, zoals de EIA.

In de green deal met VNO-NCW, MKB-Nederland, LTO Nederland, Stichting Natuur & Milieu, Stichting Natuur- en Milieufederaties en MVO-Nederland (Tweede Kamer, vergaderjaar 2011–2012, 33 043, nr. 7) heeft het Rijk met deze partijen afgesproken dat de advisering door het Energiecentrum midden- en kleinbedrijf omgezet zal worden in de Green Deal MKB Projecten. Het Energiecentrum midden- en kleinbedrijf geeft actuele en objectieve informatie over energie-efficiëntie en de uitvoeringspraktijk.

Op internet (www.esconetwerk.nl) worden leveranciers voor energiediensten genoemd. Het betreft hier 41 aanbieders en betrokkenen. De beschikbare dienstverlening in Nederland is zonder twijfel veel groter, maar deze aanbieders maken dus (nog) geen deel uit van dit toegankelijke netwerk. De omvang van het gebruik van ESCO diensten in Nederland is niet bekend. Het vermoeden is wel dat het gebruik de komende jaren sterk zal stijgen omdat de werkwijze past in een trend van meer samenwerken, niet alleen aanbesteden op laagste prijs maar op de verhouding kosten en opbrengsten en het zoeken en gebruiken van kerncompetenties (niet elk bedrijf is goed in alle aspecten van de bedrijfsvoering). Hoe snel dit gebruik zal stijgen is moeilijk te zeggen, omdat er ook conservatieve krachten zijn. ESCo's hebben een toekomst, maar de ontwikkeling zal langzaam gaan.

3.1.7 Andere energie-efficiëntiemaatregelen van horizontale aard (REE: artikelen 19 en 20)

De onafhankelijkheid van de netbeheerders is gewaarborgd in de Elektriciteitswet 1998 en de Gaswet (Tweede Kamer, 30 212). Op basis van bestaande regelgeving op het gebied van energie en mededingingswetgeving wordt een goede markttoegang verzekerd. Door een open standaard te verplichten voor de consumentenpoort op de slimme meter geven we hier ook invulling aan. Deze verplichting is opgenomen in de AMvB op afstand uitleesbare meetinrichtingen. Daarnaast kunnen derden, mits daartoe toestemming verkregen van de kleinverbruiker (privacyregelgeving), toegang krijgen tot de door de netbeheerder via de slimme meter opgehaalde meetdata.

In het kader van de sociale woningbouw is het probleem van split incentive opgelost door het Woningwaarderingstelsel (WWS) waarin investeringen in energie-efficiëntieverbetering worden gestimuleerd middels een puntensystematiek op basis van het energielabel. Een energiezuinige woning levert op basis van het puntensysteem meer punten op dan een woning die niet energiezuinig is.

Het Rijksvastgoedbedrijf i.o. neemt vanaf 2016 de energiekosten integraal mee in de huisvestingskosten. Dit betekent dat het Rijksvastgoedbedrijf voor kantoren ook de energiekosten voor zijn rekening neemt en voor eigendomsgebouwen volledig verantwoordelijk is voor het energiebeheer van het gebouw. Dit voorkomt een split incentive. Voor andere gebouwen werken verschillende marktpartijen in een Platform duurzame huisvesting samen aan het wegnemen van belemmeringen. Een mogelijke oplossing voor het split incentive probleem wordt gezien in duurzame huurcontracten voor gebouwen en wordt op dit moment door het Platform duurzame huisvesting verkend en nader uitgewerkt.

Nederland kiest ervoor een nationaal fonds op te richten, dit als invulling van de alternatieve beleidsmaatregelen op grond van artikel 7 van deze richtlijn. Op grond van het Woonakkoord (Kamerstukken II, 2012/2013, 32 847 nr. 42) zal het kabinet in de jaren 2013 en 2014 in totaal € 150 miljoen inbrengen in een fonds voor energiebesparing in de gebouwde omgeving. Het fonds krijgt een revolverend karakter, hetgeen betekent dat de uitgaven uit het fonds na verloop van tijd in de vorm van rente en aflossing terugvloeien naar het fonds. Dit revolverend fonds richt zich op energiebesparing voor verhuurders en eigen woningbezitters en zal worden aangevuld met middelen vanuit de markt, zodat een totale investeringsimpuls van € 600 miljoen wordt bereikt. Het revolverend fonds zal in 2013 van start gaan. Het rijk stelt tevens € 400 miljoen subsidie beschikbaar voor verhuurders in de sociale huursector ten behoeve van investeringen in energie-efficiëntie voor de periode 2014 – 2017 met als doel een bijdrage te leveren aan de doelstellingen van het Convenant Energiebesparing Huursector.

3.1.8 Renovatiestrategie voor gebouwen (REE: artikel 4)

In artikel 4 van de EED richtlijn wordt van de Europese lidstaten een lange termijn strategie voor de renovatie van gebouwen gevraagd. De Nederlandse strategie (zie Annex 2) is gebaseerd op het in september 2013 gesloten Energieakkoord. Het uitgangspunt in het Energieakkoord is dat burgers en bedrijven zelf hun verantwoordelijkheid nemen voor investeringen in energiebesparende maatregelen. De rol van de Rijksoverheid is om waar nodig te faciliteren en te stimuleren en beperkende regelgeving aan te pakken. Met name op het gebied van de financiering van energiebesparende maatregelen wordt een impuls gegeven vanuit het Rijk met het Revolverend fonds energiebesparing van woningen en een subsidie voor sociale verhuurders. Ook komen er

extra middelen beschikbaar om gemeenten te ondersteunen bij hun rol om op lokaal niveau energie-efficiëntie te stimuleren en om de eigenaren van woningen een (indicatief) energielabel te verstrekken. Het doel hiervan is het vergroten van de bewustwording van energie-efficiëntie. Het aanpassen van wet- en regelgeving is bijvoorbeeld van belang bij de Stroomversnelling (deal tussen woningcorporaties en bouwers), waardoor het mogelijk is ruim 100.000 woningen van woningcorporaties te renoveren tot nul-op-de-meter woningen. Samen met de andere afspraken in het Energieakkoord en met het commitment van alle ondertekenaars, verwachten we dat dit een samenhangende aanpak oplevert, die de komende jaren zal zorgen voor een stevige impuls (Tigchelaar en Menkveld 2013). Dit is goed voor de energie- en klimaatdoelstellingen, maar vooral ook om de woonlasten van burgers te verlagen en extra bedrijvigheid en werkgelegenheid in de bouw- en installatiesector en aanverwante sectoren te creëren. Voor de gebouwde omgeving is het onderdeel van het Energieakkoord dat betrekking heeft op de Wet Milieubeheer (Wm) ook van belang. Een aantal besluiten hangend onder deze wet werkt ook ten gunste van het Energieakkoord. Een Borgingscommissie zorgt ervoor dat de afgesproken maatregelen worden genomen, en dat het Energieakkoord niet bij intenties blijft. Op gezette tijden zullen de gemaakte resultaten vanuit het Energieakkoord worden geëvalueerd; er kan dan besloten worden tot bijstelling van de te nemen maatregelen indien onvoldoende resultaat wordt geboekt. In 2016 is de eerstvolgende integrale evaluatie van het Energieakkoord voorzien. Deze vormt de input voor de verlangde rapportage aan de Europese Commissie over 3 jaar.

De overheid faciliteert en stimuleert derden tot het nemen van energiebesparende maatregelen. En pakt beperkende regelgeving aan. De renovatiestrategie van de overheid valt in die zin dan ook uiteen in een drietal activiteiten:

1. Zelfverantwoordelijkheid
2. Faciliteren en stimuleren
3. Financieringen en subsidiëren

Deze aanpak geldt zowel voor de woningbouw als voor de utiliteitsbouw.

3.1.9 Overige energie-efficiëntie in de bouwsector

Tabel 3.1 geeft een deel van de jaarlijkse besparingen aan voor de gebouwde omgeving. Een overzicht van de maatregelen staat in Annex I.3.

Tabel 3.1 Jaarlijkse besparingen woningen (bottom-up) (exclusief elektrische apparaten)

	2008	2009	2010	2011	2012
Besparingen woningbouw/jaar (GWh)	1.550	1.500	1.400	2.250	2.500
- nieuwbouw (GWh)	0	300	250	200	200
- bestaande bouw (GWh)	1.560	1.200	1.150	2.050	2.300
Totale besparing tov 2007 (GWh)	1.550	3.050	4.450	6.700	9.200
Totale besparing tov 2000 (GWh)	13.000	14.500	15.900	18.650	21.150

3.2 Energie-efficiëntie van overheidsinstanties

3.2.1 Gebouwen overheidsinstanties (REE: artikel 5)

Artikel 5 REE verplicht lidstaten om jaarlijks 3% van het vloeroppervlak van gebouwen in eigendom en gebruik bij de centrale overheid te renoveren en biedt lidstaten de mogelijkheid om met een alternatieve aanpak een equivalente doelstelling te bereiken. Nederland heeft op basis van artikel 5 lid 6 gekozen voor een alternatieve aanpak.

Het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) heeft ten behoeve van de keuze voor een alternatieve aanpak onderzoek gedaan naar de besparing die de 3% renovatieverplichting oplevert versus de besparing die Nederland met een alternatieve aanpak realiseert. De bevindingen van ECN zijn neergelegd in het rapport "Alternatieve aanpak artikel 5 Energy Efficiency Directive, ECN-E--13-031, mei 2013". Het ECN-rapport bevat macrogegevens over de groep overheidsgebouwen die onder artikel 5 van de Richtlijn vallen. Op basis van het onderzoek heeft ECN aangetoond dat de reeds ingezette aanpak leidt tot een grotere energie-efficiëntie dan een jaarlijkse renovatie van 3% van de gebouwen zou opleveren.

Op basis van de Jaarrapportage Bedrijfsvoering Rijk en via het jaarverslag Defensie zal de komende jaren worden gemonitord en aangetoond dat aan de verplichting in het kader van artikel 5 lid 1 EED zal worden voldaan.

Daarnaast is op grond van de EPBD een groot deel van de rijksgebouwen voorzien van een energielabel. Deze gebouwen, met relevante energie-informatie zijn (publiek) te vinden in het betreffende register van gelabelde gebouwen (<http://www.ep-online.nl/Default.aspx>).

3.2.2 Gebouwen andere overheidsinstanties (REE: artikel 5)

Het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) heeft onderzoek gedaan naar de besparing die de 3% renovatieverplichting oplevert versus de besparing die Nederland met een alternatieve aanpak realiseert. De bevindingen van ECN zijn neergelegd in het rapport "Alternatieve aanpak artikel 5 Energy Efficiency Directive, ECN-E--13-031, mei 2013". De reeds ingezette aanpak leidt tot een grotere energie-efficiëntie dan een jaarlijkse renovatie van 3% van de in de richtlijn genoemde gebouwen zou opleveren. Er wordt derhalve gebruik gemaakt van deze alternatieve route en er zijn geen aanvullende beleidsmaatregelen nodig.

Naast de verplichtingen voor overheidsgebouwen, moeten ook andere overheden en woningcorporaties worden aangemoedigd om energiebesparingsmaatregelen te nemen. De Minister van Infrastructuur en Milieu stimuleert gemeenten en provincies om een lokale klimaatagenda op te stellen met daarin ambities op het gebied van energie-efficiëntie. Een lokale klimaatagenda bevat

ook beleid om het energieverbruik te reduceren in de gebouwde omgeving. Daartoe is onder andere het “Stappenplan klimaatneutrale gemeentelijke-provinciale organisatie” ontwikkeld. Rijkswaterstaat, onderdeel leefomgeving, ondersteunt bij het opstellen van een lokale klimaatagenda.

Ook woningcorporaties ontwikkelen initiatieven om het energieverbruik in de gebouwde omgeving terug te dringen. Dit ter invulling van het door de Minister van Wonen en Rijksdienst met de woningbouwcorporaties gesloten Convenant Energiebesparing Sociale Huursector, waarin is afgesproken dat woningcorporaties over de periode 2008 – 2020 het gebouwgebonden energiegebruik met 33% gaan terugdringen.

Van de 420 gemeenten in Nederland hebben 319 gebruik gemaakt van de subsidieregeling stimuleringsmaatregel lokaal klimaatbeleid (SLOK). De regeling was in werking van 2008 tot en met 2012). De uitkering ondersteunt lokale overheden bij het uitvoeren van lokaal klimaatbeleid. Deze gemeenten hebben hun energie-ambitie verwoord in beleid. Hiernaast zijn er plannen bij overige overheidsorganisaties maar die zijn niet centraal bekend.

3.2.3 Aankopen door overheidsinstanties (REE: artikel 6)

Het Rijk en de andere overheden kopen sinds 2007 duurzaam in om zo te stimuleren tot duurzaam produceren. Sinds 2010 koopt de rijksoverheid voor 100 procent duurzaam in. Gemeenten kopen sinds 2010 voor 75 procent duurzaam in en streven ernaar om in 2015 voor 100 procent duurzaam in te kopen. Daarnaast hebben ook provincies, waterschappen, universiteiten, hoger en middelbaar beroepsonderwijs zich tot doel gesteld geheel of gedeeltelijk duurzaam in te kopen.

Ter versterking van het duurzaam inkopen wordt een algemeen inkoopkader ontwikkeld voor het meewegen van energie-efficiëntie bij de inkopen van de centrale overheid. Dit kader wordt door de inkopers bij de rijksoverheid toegepast bij het inkoopproces en kan, indien wenselijk, ook gebruikt worden door andere overheden en bedrijfsleven. Na vaststelling van dit inkoopkader wordt het op de website van PIANOo geplaatst zodat de medeoverheden ook de mogelijkheid krijgen om dit kader voor hun inkoop te gebruiken. In de jaarlijkse bedrijfsvoeringsrapportage Rijk wordt verantwoording afgelegd over de uitvoering van het aankoopbeleid.

Het Rijk stimuleert dat inkopers in alle fasen van het inkooptraject de kansen benutten om, zoveel mogelijk in samenspraak met bedrijven, te komen tot zo duurzaam mogelijke of zelfs innovatieve oplossingen. Dit gebeurt enerzijds door informatie beschikbaar te stellen via de website van PIANOo (het kenniscentrum voor overheidsaanbestedingen), en door zo mogelijk afspraken te maken over een systematische aanpak van zo duurzaam of zo innovatief mogelijke aanbestedingen.

3.3 Andere efficiëntie maatregelen voor energie-eindgebruik in industrie en vervoer

Tabel 3.2, 3.3 en 3.4 geven de jaarlijkse besparingen aan voor de industrie, inclusief MKB, de land- en tuinbouw en de sector vervoer. Zie Annex I voor een beschrijving van de maatregelen.

Tabel 3.2 Jaarlijkse besparingen industrie/MKB onder MJA (bottom-up)

	eenheid	2008	2009	2010	2011	2012
Primair energiegebruik MJA Industrie (incl. EU ETS)*	GWh	46.988	51.472	58.372	57.989	57.966
Primair energiegebruik MJA industrie (excl. EU ETS)*	GWh	21.547	23.903	28.964	30.289	29.978
Besparing via procesmaatregelen (excl. ETS)	GWh	346	377	910	675	421
Besparing via DE-achter de meter	GWh	76	66	50	50	94
Besparingspercentage per jaar	%	1,9%	1,8%	3,2%	2,3%	1,7%
Totale besparing ten opzichte van 2007	GWh	422	789	1.683	2.359	2.824
Totale besparing ten opzichte van 2000	GWh	3.355	3.723	4.617	5.293	5.758

* De stijging van het energiegebruik tussen 2008-2012 is vrijwel volledig het gevolg van het toetreden van nieuwe bedrijven. Zo zijn enkele nieuwe sectoren toegetreden en zijn een 20-tal bedrijven van het Benchmarkconvenant toegetreden tot MJA.

Tabel 3.3 Jaarlijkse besparingen land- en tuinbouw (bottom-up)

	2008	2009	2010	2011	2012
Primair energiegebruik sector glastuinbouw (GWh)	34.722	38.056	36.735	34.762	34.939
- Primair energiegebruik (electriciteit) (GWh)	15.000	20.000	15.012	14.591	13.618
- Energiegebruik warmte (GWh)	19.445	17.778	21.723	20.171	21.320
Verbetering Energie-efficiency index t.o.v. 1995	45%	41%	42%	47%	48%
Electriciteitsproductie WKK (GWh finaal)	7.500	10.833	12.233	11.734	10.671
Warmte productie WKK (GWh)	10.000	13.889	14.874	13.661	13.534
Totale besparing vraagzijde (teeltgebonden) ten opzichte van EEI 2007 (GWh)	2.222	-1.111	268	3.329	2.880
Totale besparing aanbodzijde (WKK excl. ETS installaties) ten opzichte van EEI 2007 (GWh)	3.889	5.278	5.092	4.862	5.059
Totale besparing vraagzijde (teeltgebonden) ten opzichte van EEI 1995 (GWh)	14.167	10.556	11.677	15.074	14.541
Totale besparing aanbodzijde (WKK excl. ETS installaties) ten opzichte van EEI 1995 (GWh)	7.778	9.167	8.661	8.575	8.997
Totale besparing vraagzijde (teeltgebonden) ten opzichte van EEI 2007 (GWh)	2.222	-1.111	268	3.329	2.880
ten opzichte van EEI 1995 (GWh)	14.167	10.556	11.677	15.074	14.541
Totale besparing aanbodzijde (WKK excl. ETS installaties) ten opzichte van EEI 2007 (GWh)	3.889	5.278	5.092	4.862	5.059
ten opzichte van EEI 1995 (GWh)	7.778	9.167	8.661	8.575	8.997

Tabel 3.4 Jaarlijkse besparingen vervoer (bottom-up)

Verschuiving naar efficiënte personenauto's (label shift plus CO ₂ -normering)	2008	2009	2010	2011 ¹	2012 ¹
Besparing ten opzichte van 2007 (in GWh)	429	927	1.853	3.241	4.617
Besparing ten opzichte van 2001 (in GWh)	1.119	1.617	2.543	3.932	5.307

¹ Voor 2011 en 2012 deels op basis van voorlopige cijfers.

3.4 Bevordering van efficiënte verwarming en koeling

3.4.1 Uitgebreide beoordeling (REE: artikel 14)

Het onderzoek naar het potentieel voor de toepassing van hoogrenderende warmtekrachtkoppeling en efficiënte stadsverwarming zal worden uitgevoerd door de rijksoverheid en de relevante brancheorganisaties zullen hierbij worden betrokken. Het onderzoek zal om de vijf jaar worden herhaald. Het eerste onderzoek zal uiterlijk op 31 december 2015 zijn afgerond.

Tevens moet op grond van artikel 14 van de richtlijn het potentieel worden onderzocht voor de toepassing van hoogrenderende warmtekrachtkoppeling en efficiënte stadsverwarming. In het Activiteitenbesluit milieubeheer zal in verband hiermee worden bepaald dat iedereen die het bevoegd gezag in kennis stelt van zijn voornemen om een grote installatie voor de opwekking van elektriciteit te bouwen of te renoveren, vooraf beoordeelt of de daarbij vrijkomende warmte of koude op een nuttige wijze kan worden gebruikt voor stadsverwarming of –koeling. Daarnaast zal degene die voornemens is om een nieuw stadsverwarmings- of koelingsnetwerk aan te leggen, moeten beoordelen of dit netwerk gevoed kan worden met warmte uit nabijgelegen industriële installaties. In het Activiteitenbesluit milieubeheer zal geregeld worden dat, indien blijkt dat de kosten van aansluiting van de installatie aan een (toekomstig) stadsverwarmings- of koelingsnetwerken lager zijn dan de baten die hieruit voortvloeien, de eigenaars van deze installaties moeten overgaan tot de levering van warmte en koude aan een stadsverwarmings- of -koelingsnetwerk.

Op grond van artikel 14, zevende lid, van de richtlijn, moet de eigenaar van een nieuwe of te renoveren elektriciteitscentrale onderzoeken of deze eveneens kan dienen als hoogrenderende warmtekrachtkoppeling of als bron voor stadsverwarmings- of –koelingsnetwerken. Ook dit zal worden meegenomen in de wijziging van het Activiteitenbesluit milieubeheer. Ingevolge artikel 14, negende lid, zullen een aantal verplichtingen uit dit artikel ook gelden voor installaties die vallen onder de richtlijn 2010/75/EU over industriële emissies. Daarom zal het verbod in Besluit omgevingsrecht om eisen te stellen aan energie-efficiëntie, vervallen.

Artikel 14, tiende lid, geeft regels over garanties van oorsprong voor elektriciteit uit hoogrenderende warmtekrachtkoppeling. Deze regels zullen worden geïmplementeerd in de Regeling garanties van oorsprong voor elektriciteit opgewekt in een installatie voor hoogrenderende warmtekrachtkoppeling.

3.4.2 Andere maatregelen in verband met efficiëntie verwarming en koeling (REE: artikel 14)

De ontwikkeling van efficiënte warmte- en koudenetten wordt gestimuleerd door middel van fiscale prikkels zoals de EIA en energiebelasting, maar ook door middel van de MJA3, MEE, Green Deals, het Nationaal expertise Centrum Warmte en EPC-normering.

3.5 Omzetting, transport en distributie van energie en vraagrespons

3.5.1 Energie-efficiëntie criteria voor de regulering van energienetten en voor elektriciteitstarieven (REE: artikel 15)

Artikel 15, vierde lid, van de richtlijn bepaalt dat prikkels worden weggenomen in de transporttarieven voor zowel gas als elektriciteit die de algehele efficiëntie (inclusief de energie-efficiëntie) aantasten van de productie, het transport, de distributie en de levering van elektriciteit of die de marktdeelname van vraagrespons in verband met systeemefficiëntie of voor balancerings- en aanverwante diensten kunnen belemmeren. De Elektriciteitswet 1998 stimuleert, evenals de Gaswet al dat de netwerktarieven in verhouding staan tot de meest doelmatige bedrijfsvoering en kwaliteit van de elektriciteitsketen. Aangezien er in de netwerktarieven geen verschil wordt gemaakt tussen aanbieders van balancerings- en aanverwante diensten door middel van vraagresponsmaatregelen of door overige maatregelen, zijn hiervoor geen aanvullende regels noodzakelijk.

Bijlage XI.2 van de richtlijn bepaalt tarieven of voorwaarden voor het transport van elektriciteit niet mogen verhinderen dat diensten op het gebied van bijvoorbeeld vraagresponsmaatregelen, vraagbeheer en gedistribueerde opwekking worden aangeboden. Voorbeelden van deze diensten zijn het verschuiven van piekbelasting of vraagvermindering door energie-efficiëntiemaatregelen. De huidige tarieven en voorwaarden maken geen onderscheid in de diensten die kunnen worden ingezet om uitvoering te geven aan deze diensten.

Vastgelegd wordt dat de ACM erop toeziet dat de tarieven en voorwaarden van netbeheerders geen belemmeringen vormen voor het aanbieden van genoemde diensten en de energie-efficiëntie van de elektriciteits- en gasmarkt. Voorgesteld wordt om expliciet te bepalen dat netbeheerders geen voorschriften hanteren die het aanbod of de uitvoering van energie-efficiëntie belemmeren. De ACM kan er op toezien dat de tarieven en voorwaarden van netbeheerders geen belemmeringen inhouden van de ontwikkeling van energie-efficiëntie.

3.5.2 Vergemakkelijken bevorderen vraagrespons (REE: artikel 15)

Aanbieders van vraagresponsdiensten moeten non-discriminatoire behandeld worden op de markt voor balancerings- en aanverwante diensten. Dit is in Nederland reeds het geval. Alle programmaverantwoordelijke producenten of afnemers, waaronder aanbieders van vraagresponsdiensten, kunnen meedingen op de markt voor het leveren van systeemdiensten, wanneer zij door het aanzetten of afschakelen van installaties een bijdrage kunnen leveren aan het balanceren van het systeem.

Bijlage XI.3 van de richtlijn geeft de mogelijkheid om dynamische elektriciteitstarieven en netwerktarieven te hanteren voor vraagresponsmaatregelen door eindafnemers. Hier wordt reeds invulling aangegeven. De tarieven van het transport van elektriciteit hangen af van het spanningsniveau van het net waarop de afnemer is aangesloten en de capaciteit van de elektriciteitsaansluiting.

3.5.3 Energie-efficiëntie voor het ontwerpen en de regulering van energienetten (REE: artikel 15)

Met de regeling kwaliteitsaspecten netbeheer elektriciteit en gas wordt reeds voorzien in prikkels voor het optimaliseren van energie-efficiëntie in het energiesysteem. Daarnaast regelt dit wetsvoorstel dat de ACM bij de uitvoering van zijn taken op de elektriciteits- en gasmarkt rekening moet houden met energie-efficiëntie. Langs deze weg kan het potentieel voor energie-efficiëntie in de elektriciteits- en gasnetten maximaal worden benut. Ook wordt hiermee nadere invulling gegeven aan artikel 15, tweede lid, van de richtlijn, waarin lidstaten wordt gevraagd een beoordeling te geven van het resterende potentieel voor energie-efficiëntie in de netten.

4 REFERENTIES

BZK, Nationaal Plan voor het bevorderen van bijna-energie neutrale gebouwen in Nederland, september 2012. <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2012/09/28/nationaal-plan-bijna-energie-neutrale-gebouwen.html>

Daniëls, Bert, Joost Gerdes, Piet Boonekamp, Pieter Kroon, Kim Stutvoet-Mulder, Casper Tigchelaar, Wouter Wetzels. Energie Efficiency Directive Artikel 7 Nederlandse invulling. ECN-E—13-061, december 2013.

ECN en PBL, Het Energieakkoord: wat gaat het betekenen, september 2013.

SER, Energieakkoord voor duurzame groei, 6 september 2013

Tigchelaar, C., M. Menkveld. Achtergronddocument bij doorrekening SER Energieakkoord - sector Gebouwde omgeving. ECN-E--13-045, september 2013.

ANNEX I. BESCHRIJVING VAN MAATREGELEN

I.1 Generieke maatregelen

De volgende maatregelen hebben betrekking op ten minste 4 sectoren:

- Energiebelasting (alle sectoren)
- Energie Investeringsaftrek (EIA, alle sectoren)
- Meerjarenafspraken (handel, diensten en overheid (HDO), industrie, transport en landbouw)
- Groen beleggen en financieren (VAMIL/MIA)
- Green Deal (alle sectoren)

Naam	<i>Energiebelasting (EB)</i>
Categorie	Energiebelasting
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Alle eindgebruikers die vallen onder de werkingssfeer van de EED
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Gedragsverandering (zuiniger om gaan met energie) en investering in energiebesparende maatregelen
Effectiviteit	Door het verhogen van de energieprijzen wordt de investering in een energiebesparende maatregel aantrekkelijker en wordt energiebesparend gedrag gestimuleerd.
Status implementatie en planning	Geïmplementeerd. Ingevoerd op 1 januari 1996 als Regulerende Energie Belasting (REB).

Beschrijving

De EB is een heffing op energieverbruik. De EB heeft als effect het verbeteren van de rentabiliteit van maatregelen gericht op energie-efficiëntie en hernieuwbare energie. Door heffing op het gebruik van energie is energie-efficiëntie (door gedragsverandering of investering in energiebesparende maatregelen) aantrekkelijker. Voor de investering geldt dat toepassing van energiebesparende technieken eerder rendabel is. De prijselasticiteit (de mate waarin het verbruik reageert op een prijsverandering) van de EB is laag en varieert van -0,1 tot -0,25 op de korte termijn. Op de langere termijn is de elasticiteit hoger door verandering in het investeringsgedrag.

De energiebelasting wordt geheven over:

- elektriciteit;
- aardgas;

De hoogte van de EB is sinds 2004 afhankelijk van het energieverbruik van een afnemer. Hoe hoger het verbruik, hoe lager de EB-heffing. Sinds januari 2010 is de belasting op minerale oliën overgeheveld naar de Wet op Accijns (Fiscale Vereenvoudigingswet 2010).

Huishoudens

De EB leidt tot een behoorlijke stijging van de energieprijzen in ieder geval voor kleinverbruikers (tot 5.000 m³ gas en 10.000 kWh) en in mindere mate voor grootverbruikers. Het aandeel van de EB in de aardgas- en elektriciteitsprijs bij kleinverbruikers bedroeg in 2010 ongeveer 30%.

De belasting wordt in rekening gebracht door de energieleverancier. De opbrengst van de energiebelasting wordt teruggesluisd naar de belastingbetaler door onder andere een verlaging in de loon- en inkomstenbelasting. De Energiebelasting is een regeling van het ministerie van Financiën.

Industrie non-ETS

De industrie die niet onder emissiehandel valt, betaalt in vergelijking met de energie-intensieve industrie (die wel onder emissiehandel valt) een hogere prijs voor aardgas en elektriciteit.

Landbouw

De energiebelasting (EB) kent voor glastuinbouw een apart lager tarief voor gas (in ieder geval tot 2013). Daarmee worden deze bedrijven op dezelfde manier behandeld als de energie-intensieve grootverbruikers.

Voor het jaar 2014 zijn de tarieven voor de Energiebelasting:

Tabel 1: Reguliere EB-tarieven op aardgas en elektriciteit (tarief 2014 in € per eenheid excl. BTW)

Aardgas	0 – 5.000 m ³	€ 0.1894
	5.000 – 170.000 m ³	€ 0.1894
	170.000 – 1 mln m ³	€ 0.0446
	1 mln – 10 mln m ³	€ 0.0163
	> 10 mln m ³ niet-zakelijk	€ 0.0117
	> 10 mln m ³ zakelijk	€ 0.0117
Elektriciteit	0 – 10.000 kWh	€ 0.1185
	10.000 – 50.000 kWh	€ 0.0431
	50.000 – 10 mln kWh	€ 0.0115
	> 10 mln kWh niet-zakelijk	€ 0.0010
	> 10 mln kWh zakelijk	€ 0.0005

Naam	<i>EIA: Energie-investeringsaftrek</i>
Categorie	Belastingverlaging en andere belastingen die het energieverbruik bij eindverbruikers verlagen
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Ondernemers uit alle sectoren welke inkomsten- of vennootschapsbelasting betalen (geen huishoudens, geen overheden, non-profit sector is uitgesloten)
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	De investeringskeuze wordt beïnvloed (stimulans om te investeren in energie-efficiënte bedrijfsmiddelen en bedrijfsmiddelen voor de opwekking van duurzame energie)
Effectiviteit	Het instrument verlaagt de financiële drempel om energie-efficiënte bedrijfsmiddelen aan te schaffen.
Status implementatie en planning	Geïmplementeerd in 1997; lopend.

Beschrijving

De Energie-investeringsaftrek (EIA) is een fiscale regeling die een extra aftrekmogelijkheid geeft voor de fiscale winst. EIA kan worden aangevraagd voor de aanschaf van aangewezen energie-efficiënte bedrijfsmiddelen en bedrijfsmiddelen die duurzame energie opwekken. Vanaf 2014 worden investeringen in duurzame energie alleen nog ondersteund door de SDE+.

De EIA maakt het voor bedrijven mogelijk 41,5% van het investeringsbedrag af te trekken van de fiscale winst waardoor minder belasting betaald hoeft te worden. EIA kan worden aangevraagd voor de aanschaf- of voortbrengingskosten van energie-efficiënte bedrijfsmiddelen en duurzame energie. De energie-efficiënte bedrijfsmiddelen moeten energie besparen ten opzichte van het bedrijfsmiddel dat gangbaar is in de markt. Bedrijfsmiddelen voor de opwekking van duurzame energie komen in aanmerking voor EIA indien ze de energie efficiënter opwekken dan dat gangbaar is. Alleen de nieuwste typen bedrijfsmiddelen komen dus in aanmerking voor EIA.

Het is mogelijk om een generieke EIA in te dienen, waarbij voor een bedrijfsmiddel, dat niet op de energielijst staat, met een energiebesparingsberekening wordt aangetoond dat aan EIA-bepaalde normen wordt voldaan. Het is mogelijk om voor een nieuwe energielijst voorstellen in te dienen voor technieken voor opname op de energielijst.

Het kan voorkomen dat een investering betrekking heeft op een (onderdeel van een) bedrijfsmiddel dat zowel in aanmerking komt voor de EIA als voor andere fiscale regelingen (Kleinschaligheidsinvesteringsaftrek (KIA), VAMIL en/of MIA). Voor hetzelfde investeringsdeel gebruik maken van zowel EIA als MIA is niet mogelijk. Wel is de combinatie EIA of MIA met de VAMIL mogelijk.

De EIA is een regeling van de ministeries van Financiën en Economische Zaken. Rijksdienst voor Ondernemend Nederland en de Belastingdienst voeren de EIA uit.

Naam	<i>Meerjarenafspraken / Long Term Agreements</i>
Categorie	Vrijwillige afspraken
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	<ul style="list-style-type: none"> • Industrie • Dienstensector • Landbouw
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	De bedrijven moeten plannen opstellen voor energie efficiëntie, deze uitvoeren en rapporteren over de voortgang. Daarnaast moeten de bedrijven jaarlijks het energieverbruik monitoren. Bedrijven aangesloten bij de MJA3 moeten een systeem van energiezorg opzetten.
Effectiviteit	Gemiddeld werd over de periode 1989 - 2012 een efficiëntieverbetering bereikt van ruim 2% per jaar
Status implementatie en planning	Met de meerjarenafspraken is in 1992 een begin gemaakt. Looptijd MJA3 en MJA-ETS tot 2020.

Beschrijving

Vanaf 1992 heeft de overheid in het kader van het energiebesparingsbeleid met een groot aantal sectoren een meerjarenafspraak (MJA) gemaakt over de verbetering van de energie-efficiëntie. In 2000 is de eerste serie MJA's voor de industrie met succes afgesloten. Gemiddeld werd over de periode 1989 - 2000 een efficiëntieverbetering bereikt van 22,3%. In de periode tot 2012 hebben de MJA3-deelnemers een besparingstempo van 2% per jaar gerealiseerd. De deelnemers aan het MEE-convenant (MJA-ETS) realiseerden sinds de start in de periode 2009-2012 een totaal van 4,7% besparing, ca 1,6% besparing per jaar dus.

De Meerjarenafspraken die met diverse sectoren gemaakt zijn kunnen een belangrijke rol spelen bij de bewustwording ten aanzien van de mogelijkheden voor energie-efficiëntie en ook de baten daarvan. De MJA kan door vergroting van de kennis over de mogelijkheden een bijdrage leveren aan een meer economisch-rationele besluitvorming over energiebesparende technieken.

Ter ondersteuning van het convenant worden verschillende (algemene) instrumenten ingezet, zoals de Stimuleringsregeling Duurzame Energieproductie (SDE), MIA/VAMIL en, EIA.

Industrie

Momenteel lopen er twee soorten meerjarenafspraken:

- MJA3 met grote en middelgrote bedrijven en instellingen in de industrie, landbouw en dienstensector;
- MEE (MJA-ETS) met ETS-bedrijven in de industrie sector (incl. VGI).

De MJA's zijn afgesloten met individuele bedrijven, branches en Bevoegd Gezag. De MJA's richten zich naast energie-efficiëntie in het eigen bedrijfsproces ook op energie-efficiëntie in de keten en op duurzame energie. Daarnaast maken aangesloten branches, indien relevant, strategische studies (roadmaps) met als uitgangspunt 50% CO₂-reductie in 2030.

De MJA3 en MEE hebben een looptijd tot en met 2020. Een aangesloten bedrijf verplicht zich tot het volgende:

- Elke vier jaar maakt het bedrijf een energiebesparingsplan (voor MJA3 bedrijven in overleg met het Bevoegd Gezag). In het EEP beschrijft het bedrijf welke rendabele maatregelen worden genomen in het eigen proces en in de keten.
- Per aangesloten MJA-branche wordt zover mogelijk een maatregellijst opgesteld. Bedrijven voeren de rendabele energie-efficiëntiemaatregelen van die lijst uit.
- Op grond van alle EEP's in een branche wordt een branchedoelstelling vastgesteld. Die wordt vastgelegd in een meerjarenplan (MJP).
- Binnen drie jaar na deelname heeft het bedrijf dat meedoet aan de MJA3 een systeem van energiezorg.
- Jaarlijks dient het bedrijf te rapporteren aan AgentschapNL en de brancheorganisatie over de uitvoering van het EEP en de implementatie van energiezorg.

Het effect van de MJA als instrument heeft een relatie met het instrument Wet Milieubeheer (alleen MJA3), ETS en de energiebelasting: de MJA heeft een stimulerende functie, de Wet Milieubeheer en ETS reguleren, en de energiebelasting zorgt voor beprijzing.

Het MJA-programma wordt uitgevoerd in opdracht van de ministeries van Economische Zaken, Binnenlandse Zaken en Infrastructuur en Milieu. De uitvoering wordt gefaciliteerd door RVO.nl.

Handel, diensten en overheid

Met verschillende subsectoren binnen de handel, diensten en overheid zijn Meerjarenafspraken over energie-efficiëntie afgesloten. Het betreft het Wetenschappelijk en hoger beroepsonderwijs en banken en verzekeraars en de Universitaire Medische Centra (UMC's).

Landbouw

In het convenant Schone en Zuinige Agrosectoren staan specifieke doelstellingen voor onder andere energie efficiëntie verbeteringen voor de glastuinbouw, veehouderij, akkerbouw en bloembollen en paddenstoelen voor de periode tot en met 2020.

De sectoren bloembollen en paddenstoelen hebben nieuwe meerjarenafpraak voor de periode 2012-2016 voorgesteld. In het kader van deze sectorspecifieke MJA's worden de 'instrumenten/maatregelen' onderzoek, voorlichting en tevens demonstratie- en kennisoverdracht benut. De 'instrumenten/maatregelen' zijn dus ook verweven.

Voor de glastuinbouwondernemers is het convenant CO₂-sectorsysteem gesloten, waarmee de sector effectief een CO₂-plafond met de overheid afspreekt. Om de gestelde CO₂-doelen te halen,

zowel vanuit het perspectief van energie-efficiency als vanuit de wens onafhankelijker te worden van fossiele brandstoffen, is er ook een omvangrijk 'Innovatie- en Actieprogramma Kas als Energiebron' gestart waarbinnen sectorspecifieke innovaties voorbereid worden. Middels twee specifiek voor de glastuinbouw ingestelde subsidieregelingen (MEI en IMM/IRE) wordt ook voorzien in marktintroductie van deze innovaties.

In 2014 wordt het Convenant Schone en Zuinige Agrosectoren 'herijkt', waarbij de inzet is dat de gestelde energieefficiencydoelen gehandhaafd worden en er een actualisatie plaatsvindt van de (inmiddels afgelopen) Meerjarenafspraken.

De primaire dierlijke sector en de akkerbouw kent geen specifieke MJA., maar er wordt wel, in het kader van het convenant Schone en Zuinige Agrosectoren, gewerkt aan toepassen van innovaties op energiegebied in deze sectoren.

De afgelopen jaren zijn er, in alle sectoren, diverse demonstratieprojecten gerealiseerd en de opgedane kennis is actief verspreid (Project Energiek). Enkele voorlopende boerenbedrijven waren deelnemer in het project 'BoerEnKlimaat' waarin primaire bedrijven direct ondersteund werden door (praktijk)onderzoekers om (desgewenst) tot een klimaatneutrale bedrijfsvoering te komen.

Ook werden in deze sectoren interessante Green Deals afgesloten, gericht op energieproducerende bedrijven en verdergaande energiebesparing (w.o. op het terrein van de ontwikkeling van Geothermie, Hoge temperatuur WKO en vergroening van een WKK installatie, maar ook bijvoorbeeld bij het energie neutraal maken van een paddenstoelenbedrijf).

Naam	<i>Groen Beleggen en Financier</i>
Categorie	Belastingvoordeel
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Alle eindgebruikers die vallen onder de werkingssfeer van de EED
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Investerings in projecten met een positief effect op natuur en milieu aantrekkelijker maken
Effectiviteit	Werkt direct op eindgebruiker.
Status implementatie en planning	Geïmplementeerd in 1995; lopende regeling

Beschrijving

De overkoepelende term 'Groen Beleggen' omvat enerzijds groen sparen en beleggen en anderzijds groene financiering. Om voor groene financiering in aanmerking te kunnen komen moeten projecten beschikken over een 'groenverklaring' waaruit blijkt dat ze voldoen aan bepaalde criteria. Groen Beleggen wordt mogelijk gemaakt door twee regelingen: de Regeling groenfondsen en de Regeling groenprojecten.

De Milieu-investeringsaftrek (MIA) biedt ondernemers die investeren in milieuvriendelijke bedrijfsmiddelen de mogelijkheid tot 36 procent van de investeringskosten af te trekken van de fiscale winst. Het percentage van de aftrek is afhankelijk van de milieueffecten en de gangbaarheid van het bedrijfsmiddel. Deregeling Willekeurige afschrijving voor milieu-investeringen (Vamil) biedt een liquiditeits- en rentevoordeel. Ondernemers die Vamil voor een bedrijfsmiddel toepassen mogen dit bedrijfsmiddel willekeurig ofwel vrij afschrijven. De MIA en Vamil zijn twee verschillende regelingen, maar worden vaak gecombineerd. Beide regelingen maken gebruik van een gezamenlijke lijst, de zogenaamde Milieulijst. Op deze lijst staan alle bedrijfsmiddelen genoemd die in aanmerking komen voor MIA en/of Vamil. De Milieulijst wordt jaarlijks herzien.

In de glastuinbouw worden veelvuldig de Groen Label Kas en de semi-gesloten kas opgevoerd onder Groen Beleggen en in de MIA en Vamil.

- Groen Label Kassen: kassen voor het bedrijfsmatig telen van tuinbouwgewassen met een laag energiegebruik en een lage milieudruk. De kassen moeten voldoen aan strenge eisen op het gebied van het gebruik van mineralen, water en energie. Ook aspecten als lichtuitstraling en biologische gewasbeschermingsmethoden spelen een rol. Afhankelijk van het aantal behaalde punten in het groen certificaat kunnen Groen Label Kassen meedoen met MIA/Vamil en/of Groen Beleggen.
- Semi-gesloten kassystemen. In semi-gesloten kassystemen zijn de milieu- als energieprestaties aanmerkelijk beter dan bij de Groen Label Kassen doordat de nadruk ligt op toepassing van de

nieuwste technieken en het gebruik van duurzame energiebronnen. In deze kassen wordt de warme kaslucht gekoeld en de warmte wordt opgeslagen in aquifers.

De Regeling Groenprojecten is een regeling voor belastingkorting voor groen beleggen. Investerings in duurzaam bouwen en energie-efficiëntie vallen hier onder. Doordat de overheid een belastingkorting aan spaarders en beleggers geeft op beleggingen in groenprojecten kunnen beleggers genoeg nemen met een lagere vergoeding en kunnen banken voor groenprojecten tegen een lagere rente geld uitlenen. De regeling is per 1 januari 2011 aangepast, het belastingvoordeel voor spaarders en beleggers van 2,5% is in stappen afgebouwd naar 0,7% , zoals afgesproken in het Lenteakkoord 2012. De vrijstelling van vermogensrendementsheffing (voordeel 1,2%) blijft onverkort in stand. Daardoor resteert een belastingvoordeel voor spaarders en beleggers van 1,9%. Nationale Hypotheek Garantie is een garantie waarbij het risico van het niet kunnen betalen van de hypotheek door de hypotheeknemer verzekerd is. Deze garantie is bestemd voor hypotheek tot €350.000 (1 juli 2012), en wordt in stappen omlaag gebracht naar €265.000 per 1 juli 2014. Energiebesparende maatregelen kunnen worden meegefinancierd, waarbij investeringen in energie-efficiëntie tot een bedrag van maximaal €8.000 buiten beschouwing blijven bij de inkomensvoets. Onder energiebesparende maatregelen vallen: HR-ketel, spouwmuurisolatie, dakisolatie, vloerisolatie, HR++-beglazing, warmtepomp, zonneboiler en/of zonnecellen.

Naam	<i>Green Deal</i>
Categorie	Vrijwillige afspraken
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Alle eindgebruikers
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Investeringen in energiebesparende en duurzame energie maatregelen.
Effectiviteit	
Status implementatie en planning	Start concrete uitvoering van Green Deal-afspraken in het najaar van 2011.

Beschrijving

Het kabinet wil een Green Deal met de samenleving aangaan op het gebied van energie, waarin het accent ligt op energie-efficiëntie en lokale duurzame energieopwekking. Burgers, bedrijven en anderen vinden zelf steeds vaker oplossingen om slimmer en duurzamer met energie om te gaan. Bijvoorbeeld door energie te besparen, of het zelf op te wekken, of het schoon te gebruiken. Vaak gaat het om energieprojecten die zichzelf terugverdienen. Toch komen deze initiatieven niet altijd van de grond. Knelpunten waar burgers, bedrijven of andere partijen bij het opzetten van een energieproject tegenaan kunnen lopen zijn bijvoorbeeld onvoldoende menskracht, te weinig informatie, onduidelijkheid over vergunningen, onduidelijke of tegenstrijdige regelgeving of het niet vinden van samenwerkingspartners.

De overheid kan helpen om deze knelpunten weg te nemen. Dat kan op verschillende manieren, zoals door het geven van advies, het met elkaar in contact brengen van partijen en door het wegnemen van belemmeringen in wet- en regelgeving. Door een Green Deal aan te gaan met de initiatiefnemer zal de overheid zich inzetten om deze knelpunten op te lossen en zo het project een nieuwe kans te geven.

Om de markt in beweging te krijgen wordt gezocht naar vooroplopende initiatieven. Daarbij wordt gedacht aan:

- Initiatieven die een bijdrage leveren aan het realiseren van meer energie-efficiëntie en aan hernieuwbaar energiebeleid en die vanuit economisch perspectief aantrekkelijk zijn. Initiatieven die zich bevinden in de implementatiefase, de toepassingsfase.
- Initiatieven die op kortere termijn tot resultaat kunnen leiden, bij voorkeur al in deze kabinetsperiode.
- Initiatieven die bij voorkeur herhalingspotentieel hebben: vergelijkbare projecten kunnen zonder extra overheidsinterventie van de grond komen.

De overheid is in gesprek met bedrijven en personen uit haar netwerk om initiatieven te inventariseren. Daarnaast is een internetsite geopend waar partijen hun energieprojecten kunnen aanmelden. Projecten kunnen worden aangemeld van 1 april tot 1 juni 2011. De voortgangsrapportage Green Deal 2013 geeft een beeld van de 146 Green Deals die in 2011 en 2012 zijn afgesloten (http://www.rvo.nl/actueel/nieuws/voorgangsrapportage-green-deal-2013?ns_service=mail&ns_robot=partner-mailplus&ns_mail_uid=2zMTZiRwgpgqz7f&ns_mail_job=31191089&ns_mchannel=nieuwsbrief&ns_source=do&ns_linkname=voorgangsrapportage-green-deal-2013).

Twee voorbeelden van Green Deals zijn:

- De provincie Overijssel heeft in juni 2011 met 25 Overijsselse woningcorporaties een convenant getekend voor het 25% energiezuiniger maken van de woningvoorraad. Deze corporaties vertegenwoordigen 90% van de sociale huurwoningvoorraad in Overijssel. De Provincie Overijssel stelt voor de woningcorporaties die dit convenant ondertekenen een regeling beschikbaar ter financiering van energiebesparende maatregelen of voor duurzame energieopwekking in bestaande sociale huurwoningen. Deze aanpak moet beheersbare woonlasten opleveren.
- De gemeente Amsterdam heeft de doelstelling dat alle nieuwbouw in de stad vanaf 2015 klimaat neutraal is. Het gaat om de nieuwbouw van 23.900 woningen tussen 2015-2020. De Rijksoverheid werkt samen met de Gemeente Amsterdam om belemmeringen in wet- en regelgeving weg te nemen, zodat de stad vrij is om eisen te kunnen stellen die leiden tot klimaatneutrale nieuwbouw. De Rijksoverheid ondersteunt en waardeert deze ambitie en gaat samen met Amsterdam bekijken hoe eventuele belemmeringen in wet- en regelgeving, die deze ambitie in de weg kunnen staan, voor deze overgangperiode weggenomen kunnen worden. Deze mogelijkheden gaan stad en Rijk samen binnen een jaar verkennen en tot besluitvorming brengen.

I.2 Gebouwde omgeving

Bij de sector gebouwde omgeving gaat het om de volgende maatregelen:

- Energiebelasting (zie beschrijving in paragraaf I.1)
- Meerjarenafspraken (zie beschrijving in paragraaf I.1)
- Energie-investeringsaftrek (zie beschrijving in paragraaf I.1)
- Aanscherping energieprestatienormen (EPC)
- Lenteakkoord
- Convenant Meer met Minder
- Aanpassing Woningwaarderingstelsel
- 'Verlaagd BTW-tarief voor isolatiewerkzaamheden' en 'Verlaagd BTW-tarief op arbeidskosten voor onderhoud en renovatie van woningen' (eindigt op 31 december 2014)
- Handhaving wet milieubeheer utiliteitsbouw
- Blok-voor-Blok aanpak
- De Stroom versnelling
- Revolverend fonds energiebesparing en aanvullende maatregelen
- Convenant Energiebesparing Sociale huursector
- € 400 miljoen subsidie beschikbaar voor verhuurders in de sociale huursector

•

Naam	<i>Aanscherping energieprestatienormen (EPC)</i>
Categorie	Gebouweisen en handhaving
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	<ul style="list-style-type: none">• Bouwbedrijven• Projectontwikkelaars
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Nieuwbouw steeds energiezuiniger maken
Effectiviteit	Groot
Status implementatie en planning	Lopend tot eind 2015

Beschrijving

Op 1 januari 2011 is voor nieuwe woningen de EPC-aangescherpt van 0,8 naar 0,6. Deze aanscherping is vastgelegd in het Bouwbesluit. De volgende EPC-aanscherping naar 0,4 is gepland op 1 januari 2015, met als uiteindelijk doel de bijna-energie neutrale woning in 2020. Voor utiliteitsbouw geldt dat deze in 2015 50% energie-efficiënter moet zijn t.o.v. 2007. Nieuwe overheidsgebouwen moeten al vanaf eind 2018 bijna-energie neutraal gebouwd worden.

De EPC is sinds 1995 een onderdeel van het Nederlandse klimaatbeleid en stelt minimum-prestatie-eisen aan nieuwbouw op het gebied van energie.

Naam	<i>Lenteakkoord energiezuinige nieuwbouw</i>
Categorie	Vrijwillige afspraken (convenant)
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	<ul style="list-style-type: none"> • Bouwbedrijven • Projectontwikkelaars • Banken
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Nieuwbouw steeds energiezuiniger maken
Effectiviteit	Groot
Status implementatie en planning	Lopend tot eind 2015

Beschrijving

Ter ondersteuning van de aanscherping van de energieprestatie-eisen is in 2008 een convenant (Lenteakkoord) gesloten tussen de Rijksoverheid en marktpartijen (Bouwend Nederland, NEPROM en NVB). De doelstelling van het Lente-akkoord is de verbetering van de energieprestatie van de nieuwbouw met 25% in 2011 en 50% in 2015 (ten opzichte van de bouweisen van 2007), met de intentie om de voorwaarden te scheppen voor energieneutrale nieuwbouw in 2020. Het Rijk scherpt daartoe de wet- en regelgeving regelmatig aan. De brancheorganisaties voeren voor de bij hen aangesloten bedrijven een kennisoverdracht- en stimuleringsprogramma uit om het kennisniveau bij hun leden over de verbetering van de energieprestatie op peil te brengen. In juni 2012 is het lenteakkoord herijkt. Hiervoor zullen uitvoeringsprogramma's worden gemaakt.

Naam	<i>Meer met Minder: Convenant energiebesparing bestaande woningen en gebouwen</i>
Categorie	Vrijwillige afspraken
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	<ul style="list-style-type: none"> • Woningcorporaties • Bouwbedrijven • Installatiesector • Eigenaar-bewoners
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Bestaande woningen energiezuiniger maken
Effectiviteit	Werkt direct op doelgroep
Status implementatie en planning	Lopend tot en met 31 december 2020

Beschrijving

Het Meer Met Minder programma is een gezamenlijk initiatief van de Rijksoverheid, woningcorporaties, bouwbedrijven, de installatiesector en de energiebedrijven voor energiebesparing in de bestaande bouw. Op 28 juni 2012 is het convenant herijkt. De partijen beogen met dit nieuwe convenant dat jaarlijks de energieprestatie van minimaal 300.000 bestaande woningen en andere gebouwen met minimaal twee klassen in het energielabel wordt verbeterd. Tot eind 2011 waren er subsidies beschikbaar vanuit Meer Met Minder.

Naam	<i>Aanpassing Woningwaarderingstelsel</i>
Categorie	Wetgeving
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	<ul style="list-style-type: none"> • Verhuurders • Huurders
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Stimuleren van energiebesparende investeringen
Effectiviteit	
Status implementatie en planning	Inwerkingtreding 1 juli 2011

Beschrijving

Op 1 juli 2011 is het woningwaarderingstelsel (WWS) gewijzigd. Daarmee wordt in het WWS de energieprestatie van de woning gewaardeerd (op basis van het energielabel), om investeringen in energiebesparende maatregelen te stimuleren. Het WWS bepaalt, aan de hand van kenmerken van de woning, de maximale huurprijs van de woning. Door opname van het energielabel in het WWS wordt de maximale huurprijs van de woning gekoppeld aan het energielabel van de woning. De wijziging van het WWS wordt na drie jaar geëvalueerd. Dit is direct na het einde van de overgangstermijn. De wijziging van het WWS was al op 1 juli 2011 ingegaan voor woningen met een energielabel en voor woningen die op grond van de regelgeving een energielabel moeten hebben. Voor woningen die nog geen energielabel moeten hebben, bestond tot 1 januari 2014 een overgangstermijn; sinds 1 januari 2014 geldt het WWS met energielabel voor alle huurwoningen.

Naam	<i>Verlaagd BTW-tarief op arbeidskosten voor het aanbrengen van isolatie, glas en onderhoud en renovatie van woningen</i>
Categorie	Belastingvoordeel
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	<ul style="list-style-type: none"> • Woningcorporaties • Woningeigenaren
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Stimuleren van energiebesparende investeringen
Effectiviteit	Direct op woningeigenaar gericht
Status implementatie en planning	Lopend vanaf 2009

Beschrijving

Dit betreft de verlaging van het BTW-tarief op arbeid voor maatregelen aan de woning gericht op energiebesparing. Het verlaagde BTW-tarief is van toepassing op renovatie en herstel van woningen, het aanbrengen van isolatiemateriaal en de arbeidscomponent voor het aanbrengen van glas.. Het BTW-tarief is verlaagd van 19 naar 6%. Tot 1 januari 2014 gold het verlaagde tarief voor isolatiewerk ook voor materialen. Met ingang van 1 januari 2014 geldt het verlaagde tarief enkel voor de arbeid voor het aanbrengen van isolatiemateriaal. Dit is in lijn met het verlaagde tarief op arbeid voor renovatie en herstel van woningen, waarvan in voorkomend geval isolatiewerk deel kan uitmaken. Tegenover deze inperking staat ook een uitbreiding. De arbeidscomponent voor het aanbrengen van glas valt vanaf 1 januari 2014 onder het verlaagd BTW-tarief. Het besluit is genomen in het kader van de Fiscale verzamelwet 2013 – die op 23 mei 2013 naar de Tweede Kamer is gestuurd en op 15 oktober 2013 door de Eerste Kamer is aangenomen.

Naam	<i>Handhaving Wet Milieubeheer Utiliteitsbouw</i>
Categorie	Gebouweisen en handhaving
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Gebouweigenaren en gebruikers/huurders
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Handhaving wettelijke verplichting tot het nemen van energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van minder dan 5 jaar
Effectiviteit	
Status implementatie en planning	Lopend

Beschrijving

Het onderwerp energie-efficiëntie maakt onderdeel uit van de Wet milieubeheer. Dit is verder uitgewerkt in het Activiteitenbesluit. Groot of middelgrote bedrijven moeten – op grond van artikel 2.15 eerste lid van het Activiteitenbesluit - alle rendabele maatregelen treffen met een terugverdientijd van 5 jaar of minder. De verplichting geldt bij een energiegebruik van meer dan 50.000 kWh en 25.000 m3 gas. Deze verplichting geldt ook voor utiliteitsgebouwen waaronder kantoren, zorginstellingen en scholen. Het bevoegd gezag, meestal de gemeente, kan naleving van het Activiteitenbesluit afdwingen. Verbruikt de ondernemer meer dan 200.000 kWh elektriciteit of 75.000 m3 aardgas per jaar, dan kan de handhaver hem verplichten om een energiebesparingsonderzoek uit te voeren. Dit onderzoek kan worden opgelegd als aannemelijk is dat onvoldoende rendabele maatregelen worden getroffen.

In het kader van het Energieakkoord is afgesproken dat concrete ‘erkende’ maatregelenlijsten zullen worden verankerd in de regeling bij het Activiteitenbesluit. Per sector zal een lijst worden opgesteld met rendabele (terugverdientijd korter dan of gelijk aan vijf jaar) energiebesparende maatregelen. De systematiek van erkende maatregelen heeft als doel om de bestaande verplichting te verduidelijken en tot betere uitvoering te komen.

Naam	<i>Blok-voor- Blok aanpak (grootschalige aanpak van energiebesparing in de bestaande woningvoorraad)</i>
Categorie	Demonstratieprojecten
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Woningeigenaren, corporaties
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Investeringen in verbetering van energetische kwaliteit van woningen vergemakkelijken
Effectiviteit	
Status implementatie en planning	Eind 2011 zijn 13 lokale en 1 regionaal blok voor blok-project gestart. Eind 2012 zullen de eerste 10.000 woningen zijn voorbereid. In 2013 zullen daar ook daadwerkelijk de maatregelen worden getroffen.

Beschrijving

Om in de bestaande bouw meer vaart te kunnen maken, zet het kabinet in op een grootschalige aanpak van de bestaande gebouwen. Onder de noemer blok-voor-blok is een pilotproject van start gegaan waarbij diverse consortia van lokale samenwerkende marktpartijen werken aan het op grotere schaal treffen van energiebesparende maatregelen in de bestaande woningbouw. Het is de bedoeling om met een aantrekkelijk aanbod van maatregelen eigenaar-bewoners en verhuurders te stimuleren energiebesparende maatregelen te treffen en uiteindelijk een zelfstandige marktwerking te stimuleren. In 2011 is de pilot gestart met 13 lokale en één regionaal project. De lokale projecten worden getrokken en uitgevoerd door marktpartijen in nauwe samenwerking met de gemeenten. De lokale overheid speelt veelal een regierol. Eind 2012 waren de eerste 10.000 woningen voorbereid. In 2013 zijn daar ook daadwerkelijk de maatregelen getroffen. De pilot kent een looptijd van in totaal drie jaar. In deze periode moeten er voldoende inzichten zijn opgedaan over de mogelijkheden van marktconcepten die op grotere schaal kunnen worden toegepast. Het gaat dan met name om ervaring ten aanzien van de verschillende financieringsconstructies, marketingmodellen en vormen van kwaliteitsborging. Het Rijk ondersteunt de projecten financieel voor wat betreft de extra proceskosten en verzorgt de verspreiding van kennis en ervaring.

Naam	<i>De Stroomversnelling</i>
Categorie	Innovatieproject
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Corporaties Bouwbedrijven
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Investeringen in verbetering van energetische kwaliteit van woningen vergemakkelijken
Effectiviteit	http://www.stroomversnelling.net/
Status implementatie en planning	Eind 2013 zijn 4 prototypes opgeleverd. Fase 1: Prototyping: 1.000 woningen in 2014. Fase 2: Industrialisatie: 10.000 woningen 2015 en 2016 Fase 3: Opschaling: 100.000 woningen 2017 t/m 2020

Beschrijving

De Stroomversnelling is een samenwerkingsovereenkomst tussen bouwbedrijven en woningbouwcorporaties voor de realisatie van de eerste 11.000 nul-op-de-meter woningen. Bij succesvolle uitrol zijn t/m 2020 100.000 'nul-op-de-meter-renovaties' gepland. De essentie van het concept nul-op-de-meter is het idee dat de energierekening wordt aangewend om de renovatie van de woningen naar energieneutrale woningen te financieren. Om aan te kunnen tonen dat het huis na renovatie vrij is van energiekosten, geven bouwbedrijven hiertoe garanties aan de verhuurders. Dit is alleen mogelijk door forse innovaties en industriële opschaling die leiden tot betere woonproducten en aanzienlijk lagere prijzen.

Naam	<i>Revolverend fonds energiebesparing</i>
Categorie	Leningen
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	<ul style="list-style-type: none"> • oningeigenaren • oningcorporaties • edrijven
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Stimuleren van investeringen in energiebesparing in de bestaande bouw
Effectiviteit	
Status implementatie en planning	<p>-Het fonds voor eigenaar-bewoners is operationeel sinds 21 januari 2014.</p> <p>-Het fonds voor verhuurders en het fonds voor verenigingen van eigenaren worden naar verwachting ook in 2014 operationeel</p>

Beschrijving

De Rijksoverheid stelt revolverende fondsen in voor energiebesparende maatregelen in de gebouwde omgeving (bestaande bouw). Deze maatregel stimuleert energiebesparing en werkgelegenheid en zorgt dat de woon- en huisvestingslasten van Nederlandse huishoudens beter beheersbaar worden voor prijsstijgingen van energie. Voor de drie fondsen gezamenlijk (eigenaar-bewoners, verhuurders en verenigingen van eigenaren) is 185 miljoen euro aan rijks­geld beschikbaar. Voor het rijks­geld wordt gezocht naar cofinanciering ten bedrage van 555 miljoen euro. Het fonds voor eigenaar-bewoners is inmiddels gestart, met 225 miljoen euro cofinanciering van banken.

Naam	<i>Convenant Energiebesparing huursector</i>
Categorie	Vrijwillige afspraken
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	<ul style="list-style-type: none"> • woningcorporaties • particuliere verhuurders • bouwbedrijven • installatiesector • huurders
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Bestaande woningen energiezuiniger maken
Effectiviteit	Werkt direct op de doelgroep
Status implementatie en planning	Lopend tot 31 december 2020

Beschrijving

Het Convenant Energiebesparing Corporatiesector bestaande bouw van oktober 2008 is herijkt en aangescherpt. Het convenant met woningcorporaties van 2008 is een afspraak tussen de Rijksoverheid, Aedes en de Woonbond. Het doel is borging van de inzet van de corporaties bij het realiseren van de energiebesparingsdoelstellingen. Corporaties bezitten ca. 2,3 miljoen woningen en hebben inmiddels stappen gezet in het energiezuiniger maken van het woningbestand. Met het nieuwe Convenant Energiebesparing Huursector van juni 2012 wordt de oorspronkelijke doelstelling van 20% 'additionele' besparing in de periode 2008-2018 omgezet naar een totale besparing van 33% over de periode 2008 tot en met 2020. Dat betekent dat de huurwoningen van corporaties eind 2020 gemiddeld op label B uitkomen. Door toetreding van Vastgoed Belang geldt het convenant nu ook voor huurders in de particuliere huursector. Voor die sector geldt de doelstelling dat 80% van de woningen voor eind 2020 moet worden verbeterd tot label C of beter.

Het kabinet zet zich in om wettelijke, financiële en fiscale belemmeringen voor collectieve invoering van duurzame energie ongedaan te maken. Daarnaast zijn niet-groene labels (D, E, F en G) onacceptabel verklaard en komt er een visie op hoe we daar een einde aan kunnen maken. De ontwikkeling van woonlasten (huur, energie, huurtoeslag) wordt landelijk in kaart gebracht en lokaal gemonitord.

Naam	€ 400 miljoen subsidie beschikbaar voor verhuurders in sociale huursector
Categorie	Subsidie
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Sociale huursector
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Woningen in de sociale huursector zuiniger maken
Effectiviteit	Werkt direct op de doelgroep
Status implementatie en planning	Beschikbaar voor investeringen in periode 2014-2017

Beschrijving

De partijen van het Convenant Energiebesparing Huursector committeren zich om de afgesproken doelstellingen van gemiddeld label B (corporaties) en 80% van de woningen minimaal label C (particuliere verhuurders) in 2020 te halen. Het rijk stelt in dat kader € 400 miljoen subsidie beschikbaar voor verhuurders in de sociale huursector ten behoeve van investeringen in energie-efficiëntie voor de periode 2014-2017 met als doel een bijdrage te leveren aan de doelstellingen van het Convenant. Deze maatregel stimuleert een substantiële investeringsgolf op korte termijn om huurwoningen energie-efficiënt te maken. De € 400 miljoen komt ter beschikking van de verhuurders in 2018 en 2019 en wordt gedekt door een tijdelijke verhoging van de energiebelasting. Deze energiebelastingverhoging wordt lastenneutraal mogelijk gemaakt door de voorziene lagere uitgaven van de SDE+-gelden vanaf 2018, zoals later beschreven onder grootschalige hernieuwbare opwekking.

I.3 Industrie

Bij de sector industrie gaat het om de volgende maatregelen:

- Energiebelasting (EB); zie beschrijving in paragraaf I.1
- Energie-investeringsaftrek (EIA); zie beschrijving in paragraaf I.1
- Meerjarenafspraken; zie beschrijving in paragraaf I.1

I.4 Verkeer en vervoer

Bij de sector Verkeer en vervoer gaat het om de volgende maatregelen:

- Energie-investeringsaftrek (voor beschrijving zie paragraaf I.1)
- Meerjarenafspraken (voor beschrijving zie paragraaf I.1)
- Fiscale vergroening
- Proeftuinen Duurzame Mobiliteit
- Het Nieuwe Rijden
- Duurzame Logistiek (Connect)
- Lean and Green Logistiek
- Lean and Green Personal Mobility

Naam	<i>Fiscale vergroening (overige transportbelastingen)</i>
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Vrijstelling van Motorrijtuigenbelasting (MRB) voor zuinige personenauto's • Belasting personenauto's en motorrijwielen (BPM) gebaseerd op de CO2-uitstoot • Fiscale bijtelling voor de auto van de zaak afhankelijk van de CO2-uitstoot • Stimulering van zuinige auto's d.m.v. MIA, VAMIL en KIA-regelingen
Categorie	Belastingvoordeel
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Eigenaren en gebruikers van personenauto's
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Het stimuleren van aanschaf lichtere en zuinige auto's.
Effectiviteit	Groot, directe invloed op eindgebruiker
Status implementatie en planning	Lopend

Beschrijving

MRB: In de periode 2011 - 2013 zijn zeer zuinige auto's vrijgesteld van MRB. Hieronder worden verstaan dieselauto's met een CO2-uitstoot kleiner of gelijk aan 95 gram per kilometer en benzineauto's met een CO2-uitstoot kleiner of gelijk aan 110 gram per kilometer. De vrijstelling in de MRB voor zeer zuinige auto's vervalt per 1 januari 2014 voor zowel nieuwe als bestaande personenauto's.

BPM: Met ingang van 1 januari 2010 is de grondslag voor het vaststellen van de BPM gefaseerd omgezet van de netto-catalogusprijs van een nieuwe personenauto naar de uitstoot van CO2-van een auto. Vanaf 2013 wordt de BPM alleen nog geheven op basis van de CO2-uitstoot. In de periode 2011- 2013 zijn zeer zuinige auto's vrijgesteld van BPM. De CO2-grenzen voor BPM-vrijstelling worden periodiek aangescherpt, zodat steeds de meest zuinige auto wordt gestimuleerd.

Bijtelling: Voor zuinige auto's van de zaak zijn lagere bijtellingspercentages van toepassing. In 2011 – 2013 ging het om de volgende percentages: 0%, 14%, 20% en 25%. Het is de bedoeling dat mensen met een auto van de zaak, en die auto ook gebruiken voor privékilometers, kiezen voor een zeer zuinige auto. De CO2-grenzen voor bijtellingscategorieën worden steeds aangescherpt. Auto's houden een verlaagde bijtelling voor een periode van 60 maanden.

MIA, VAMIL en KIA-regelingen: Zeer zuinige auto's en nulmissieauto's kwamen in 2011 – 2013 in aanmerking voor fiscale stimuleringsregelingen voor ondernemers. Een nulmissieauto is een auto waarvan de CO2-uitstoot 0 gram per kilometer is. De milieu-investeringsaftrek (MIA) biedt voor bedrijven de mogelijkheid de fiscale winst te verlagen. Met de VAMIL kan een investering op een

willekeurig moment worden afgeschreven, waardoor een rente- en liquiditeitsvoordeel kan worden behaald. Bij de KIA-regeling gaat het om een regeling voor kleinschaligheidsinvesteringsaftrek.

Naam	<i>Proeftuinen duurzame mobiliteit</i>
Categorie	Subsidies
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Bedrijven en instellingen
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Aanschaf en in de praktijk ervaren van zuiniger voertuigen op andere brandstoffen dan benzine of diesel
Effectiviteit	
Status implementatie en planning	Het programma Proeftuinen Duurzame Mobiliteit loopt van 2009 tot 2014

Proeftuinen Duurzame Mobiliteit: Electric Rijden

Binnenkort verschijnt een nieuw Plan van Aanpak Electric Rijden, voor de periode 2011-2015, waarin is aangegeven dat er een opschaling komt naar 20.000 elektrische voertuigen in 2015 plus nog scooters, innovatieve fietsen en boten. Energiebesparing: 0,05 PJ. Dit zou een reductie van CO₂ uitstoot moeten opleveren van 0,5 Mton, alsmede schonere lucht en minder geluidhinder m.n. in binnensteden en minder afhankelijkheid van fossiele brandstof.

Binnen dit programma is ingezet om hybride en electric rijden te stimuleren. En hebben 9 projecten subsidie gekregen om het rijden met elektrische voertuigen voor verschillende deelmarkten en verschillende voertuigen te ervaren. Hiermee worden knelpunten en belemmeringen onderkend voor grootschalige marktintroductie, die vervolgens aangepakt kunnen worden.

Proeftuinen duurzame mobiliteit: rijden op waterstof

Doel van deze proeftuin is door praktijkvoorbeelden de ontwikkeling en acceptatie van de technologie te stimuleren en de belangrijkste barrières weg te nemen. Het moest een verdere stap zijn in de richting van de implementatie van rijden op waterstof met auto's en tankstations.

Eind 2009 is een tenderprogramma rijden op waterstof uitgeschreven. De voorstellen die toen werden ingediend voldeden niet aan de kwaliteitseisen. Besloten is om de middelen voor het programma aan te houden. Deze worden ingezet in het nieuw uitgebrachte programma Rijden op Waterstof (april 2013) en zijn zowel bedoeld voor voertuigen als waterstoftankinfrastructuur.

Proeftuinen duurzame mobiliteit: rijden op biogas en hogere blends biobrandstoffen

Doel van dit programma is emissiereductie brandstofbesparing en CO₂-reductie bij personenauto's, bestelauto's en lichte vrachtwagens te stimuleren en de acceptatiegraad daarvan te bevorderen. De mogelijkheden van het rijden op biogas en hogere blends biobrandstoffen in de praktijk zijn daarbij onderzocht en er is gekeken naar de knelpunten van toepassing in de praktijk. Het programma is

opengesteld in 2011 en de projecten hebben doorgelopen tot eind 2013. Het programma wordt momenteel geëvalueerd.

Proeftuinen duurzame mobiliteit: Truck van de toekomst

Het Plan van aanpak Truck van de Toekomst is tot standgekomen na uitvoerige consultatie van betrokkenen uit het veld. Conclusie van deze consultatie was dat er veel kansen zijn voor brandstofbesparing en CO2 reductie in het goederenvervoer over de weg, maar dat deze niet massaal worden verzilverd vanwege onbekendheid van bedrijven met kansen en/of en in de praktijk onduidelijk en onbewezen zijn van de kansen qua effectiviteit, betrouwbaarheid en bedrijfseconomische ratio.

Het Plan van Aanpak bouwt hierop voort door o.a. het opzetten van een Proeftuinenprogramma Truck van de Toekomst om de meerwaarde en effectiviteit van kansen in de praktijk te demonstreren en het ontwikkelen van een Kennisloket Truck van de Toekomst, waarin kennis gebundeld en overgedragen kan worden.

Zie Kamerstukken II, 2009/2010, 31209, nr. 122. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31209-122.html>

Proeftuinen duurzame mobiliteit: innovatieve OV-bussen

Eind 2008 zijn zes proefprojecten gestart voor OV-bussen op waterstof of aardgas of biogas. Zuid-Holland, Gelderland, de stadsregio's Amsterdam en Rotterdam en de regio's Eindhoven en Twente nemen deel aan een regeling voor innovatieve OV-bussen.

Het ministerie van Infrastructuur en Milieu heeft middelen ingezet beschikbaar voor praktijkproeven in de dagelijkse OV dienstuitvoering. OV-bedrijven dragen ook geld bij. Er worden daarvoor nieuwe ontwikkelde voertuigconcepten ingezet. EDit programma heeft tot doel aan concessieverleners en ov bedrijven inzicht te geven in de operationele inzet mogelijkheden van schone bussen. Momenteel rijden in Nederland zo'n vijfduizend OV-bussen rond.

Proeftuinen duurzame mobiliteit: Intelligente transportsystemen

Doel is het aanjagen van location aware mobility services: hoe bereik je een groep reizigers of auto's op een bepaald wegsegment of traject en hoe kun je nuttige data (bv. doorstroming, preferentiële toegang) uit deze groep halen. Daarbij zal gebruik worden gemaakt van open source en van de ontwikkeling van een technisch platform voor communicatie tussen mobiele apparaten en meerdere dienstverleners. Deze proeftuin is opgegaan in het programma Beter benutten dat in 2011 van start is gegaan in Nederland.

Proeftuinen duurzame mobiliteit: duurzame mainports

Door beide mainports (luchthaven Schiphol en Zeehaven Rotterdam) zijn CO2-reductiedoelstellingen geformuleerd. Het deelprogramma duurzame mainports wil aansluiten op de voorstellen die door beide mainports zijn ontwikkeld. De bijdrage van het rijk is erop gericht om opgedane kennis en ervaring te ontsluiten en succesvolle projecten verder op te schalen.

Er zijn 3 verschillende regelingen uitgevoerd: Well to Wing, Walstream en LNG binnenvaart. Well to wing ondersteunt de ontwikkeling van biobrandstoffen voor de luchtvaart (KLM). Hiervoor is een gesloten regeling gemaakt. Walstream beoogt minder vervuilende uitstoot en geluidshinder in de

haven, hiervoor loopt een proeftuin met een ferrymaatschappij (Stena). De regeling LNG binnenvaart richt zich op vulpunten voor vloeibaar gas.

Naam	Programma "Het nieuwe rijden" (HNR)
Categorie	Training en opleiding Subsidies
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	(aspirant) autogebruikers; intermediaire organisaties (wagenparkbeheerders, rij scholen, brancheorganisaties, e.d.)
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Rijgedrag en aankoopgedrag
Effectiviteit	Verschild: sommige activiteiten zijn direct op eindgebruiker gericht, andere activiteiten proberen de eindgebruiker te bereiken via intermediaire organisaties.
Status implementatie en planning	Lopend (sinds 1999).

Beschrijving

Beschrijving

Programma HNR stimuleert (aspirant) rijbewijsbezitters en wagenparkbeheerders in energie-efficiënt en veiliger aankoop- en rijgedrag. Uit praktijkcijfers blijkt dat toepassen van HNR tenminste 6% brandstof bespaard. Naast deze kostenbesparing draagt HNR bij aan grotere verkeersveiligheid en meer rijcomfort

Het programma HNR beoogt de uitstoot van Co₂ in het personen-vervoer in de periode oktober 2010 tot oktober 2014 met minimaal één megaton (1 miljoen ton) structureel te reduceren. Hiertoe zijn de afgelopen jaren vele producten ontwikkeld en projecten uitgevoerd, gericht op specifieke doelgroepen zoals jongeren en de zakelijke rijder.

De uitvoering van het programma is ondergebracht bij het Instituut voor Duurzame Mobiliteit (IvDM). Het IvDM is een stichting die opereert namens brancheorganisaties RAI Vereniging, BOVAG, Vereniging Focwa Schadeherstel en Stiba.

Het programma loopt per oktober dit jaar af. In het kader van het "Energieakkoord voor duurzame groei" is in SER-verband afgesproken dat een aantal brancheverenigingen (RAI, BOVAG, VNA alsmede de ANWB) een volgende stap voor het Nieuwe Rijden in het personenvervoer definiëren. Deze brancheverenigingen hebben aangegeven kansen te zien om op deze wijze een bijdrage te blijven leveren aan de reductie van CO₂, ook gezien de mogelijkheden tot (brandstof)kostenbesparing. Meer informatie is te vinden via <http://www.hetnieuwerijden.nl/>.

Naam	<i>Duurzame Logistiek (Lean and Green Logistiek)</i>
Maatregelen	Bedrijven worden ondersteund in het terugdringen van de CO2 uistoot van hun logistieke keten. Krijgen als zij dit realiseren een Lean and Green award.
Categorie	Vrijwillige afspraken
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Bedrijven met logistieke keten
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Het terugdringen van de CO2 uistoot van hun logistieke keten.
Effectiviteit	Positief
Status implementatie en planning	Lopend (Sinds 2014 staat Connekt hiermee op eigen benen)

Beschrijving

Lean and Green is een stimuleringsprogramma voor bedrijven en overheid dat wordt uitgevoerd door [Connekt](#). Met Lean and Green Logistics laten organisaties zien dat zij zich actief inspanssen om hun logistieke proces duurzamer te maken. Het stimuleert organisaties om te groeien naar een hoger duurzaamheidsniveau, door maatregelen te nemen die niet alleen kostenbesparingen opleveren, maar gelijktijdig milieubelasting reduceren. Als een organisatie met een Plan van Aanpak kan aantonen dat zij 20% CO2 reductie kan behalen in vijf jaar tijd, komt zij in aanmerking voor de Lean and Green Award. Organisaties die hun 20% CO2 doelstelling daadwerkelijk hebben gerealiseerd, ontvangen de Lean and Green Star als symbool voor het bereiken van hun Lean and Green ambitie. Met Lean and Green laten organisaties zien dat zij zich actief inspanssen om hun mobiliteitsproces duurzamer te maken.

Lean and Green Logistics is 5 jaar geleden, gefinancierd door IenM gestart, sinds 2014 staat Connekt op eigen benen. Via stickers op de voertuigen wordt kenbaar gemaakt dat men deelnemer is. Daarbij zijn veel grote bedrijven zoals Heinz en Bavaria aangesloten. Binnen dit programma worden ook nieuwe werkwijzen ontwikkeld en gepromoot en via het L&G netwerk en de ambassadeurs hiervan (logistieke managers van bedrijven) kennis uitgewisseld.

Inmiddels werkt L&G aan verdergaande stap via mogelijkheden om CO2 prestaties te meten en daardoor ook verladers en vervoerders te prikkelen om verdergaande maatregelen te nemen. Hiervoor zijn de eerste "Two Stars" inmiddels uitgereikt aan koplopers.

<http://lean-green.nl/nl-NL/logistics/>

Naam	<i>Duurzame Personenmobiliteit (Lean and Green Personal mobility)</i>
Maatregelen	Bedrijven worden ondersteund in het terugdringen van de CO2 uitstoot van hun medewerkers (woon-werk en zakelijk verkeer) met 20%. Zij krijgen een award als zij dit realiseren.
Categorie	Stimuleringsprogramma /vrijwillige afspraken
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Grote en aansprekende bedrijven.
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Vervoersmiddelkeuze, rijgedrag medewerkers (woon-werk en zakelijk verkeer).
Effectiviteit	Positief
Status implementatie en planning	Gestart in 2013

Beschrijving

Lean and Green is een stimuleringsprogramma voor bedrijven en overheid dat wordt uitgevoerd door [Connekt](#). Na het succes van de van het Lean dan Green programma logistiek is in het SER akkoord afgesproken dit programma te verbreden naar personen mobiliteit. Doel is om 300 bedrijven in 2014 te ondersteunen in het maken van een plan van aanpak om de CO2 uitstoot van hun personenmobiliteit met 20% terug te dringen. Voor een concreet plan van aanpak krijgen ze, na toetsing door TNO een "award" en bij realisatie ervan een "star". Via stickers op de voertuigen/ uitingen op de website wordt kenbaar gemaakt dat men deelnemer is. De eerste bedrijven hebben eind 2013 hun award in ontvangst genomen (waaronder Cap Gemini en Mazar). Binnen dit programma worden ook nieuwe werkwijzen ontwikkeld en gepromoot en via het L&G netwerk en de ambassadeurs hiervan (logistieke managers van bedrijven) kennis uitgewisseld.

<http://lean-green.nl/nl-NL/personal-mobility/wat-is-lean-and-green-personal-mobility/>

I.5 Landbouw

Bij de sector landbouw gaat het om de volgende maatregelen:

- Energiebelasting (EB); zie beschrijving in paragraaf I.1
- Energie-investeringsaftrek (EIA); zie beschrijving in paragraaf I.1
- Meerjarenafspraken (zie beschrijving in paragraaf I.1): Innovatie- en Actieprogramma Schone en Zuinige Agrosectoren
- Groen Beleggen en Financieringen (MIA, Vamil); zie beschrijving in paragraaf I.1.
- Innovatieprogramma Kas als energiebron
- Subsidies, zoals MEI, IRE en Demonstratieprojecten
- Intern CO₂-vereveningssysteem voor de glastuinbouw

Naam	<i>Subsidies (zoals MEI, IRE, Demonstratieprojecten Schoon en Zuinig)</i>
Categorie	3.1 Subsidies
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Landbouw, met name glastuinbouw
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Investerings in projecten met een positief effect op natuur en milieu aantrekkelijker maken
Effectiviteit	Groot
Status implementatie en planning	lopende regelingen

Beschrijving

Er zijn verschillende subsidieprogramma's binnen de landbouwsector die de ontwikkeling van energie-efficiënte maatregelen en efficiënte energiesystemen bevorderen.

Het subsidieprogramma 'Investerings in energiebesparingen' (IRE) biedt bedrijven in de glastuinbouw een subsidie van 25 % op maatregelen om de energie efficiëntie te verhogen, waarbij het maximale subsidiebedrag per investering kan verschillen. Subsidie kan ook aangevraagd worden door clusters van bedrijven.

Het programma 'Marktintroductie Energie-innovaties' (MEI) heeft als doel om de invoering van efficiënte energiesystemen door bedrijven in de glastuinbouw te bevorderen en te versnellen. Investerings in halfgesloten kassen moeten resulteren in een lokale CO₂ emissiereductie van ten minste 25 %.

De regeling demonstratieprojecten Schoon en Zuinig ondersteunt demonstratieprojecten die moeten gaan over het toepassen van vernieuwende technieken die leiden tot energiebesparing, het gebruik van duurzame energie en een reductie in de uitstoot van broeikasgassen. De subsidie bedraagt maximaal 50% van de subsidiabele kosten en 70% indien het project wordt uitgevoerd door een samenwerkingsverband van landbouwondernemingen.

Naam	<i>Intern CO₂-vereveningssysteem voor de sector</i>
Categorie	4.1 Vrijwillige afspraken
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Glastuinbouw
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Vergroten van bewustzijn van energieverbruik en stimuleren van investeringen in energiebesparing door middel van het invoeren van een plafond en marktprijs voor CO ₂
Effectiviteit	
Status implementatie en planning	Maatregel is in 2011 van start gegaan in glastuinbouw (proeffase)

Beschrijving

De glastuinbouw is de belangrijkste energieverbruiker in de landbouw sector. Om de CO₂ – uitstoot te reguleren is een CO₂-vereveningssysteem voor deze sector opgesteld. Het plafond voor het systeem wordt vastgesteld door de overheid. Het invoeren van een marktprijs voor CO₂ stimuleert bedrijven om in energie-efficiëntie te investeren.

De basis voor de emissies wordt gevormd door het gasverbruik met verrekening voor de warmtelevering en CO₂ levering. De CO₂ prijs wordt gebaseerd op de prijs in het ETS.

Het CO₂ vereveningssysteem zal niet worden gekoppeld aan het EU-ETS. Aan ongeveer 80 tuinbouw bedrijven wordt de mogelijkheid van opt-out geboden. Deze zullen uit het EU-ETS systeem stappen en deel gaan nemen aan het interne CO₂ vereveningssysteem.

Naam	<i>Innovatieprogramma Kas als Energiebron</i>
Categorie	2.6 Demonstratie
Geografische toepassing	Nederland
Doelgroep	Glastuinbouw
Te beïnvloeden activiteiten eindgebruikers	Ontwikkeling en toepassing van innovaties die energiebesparing mogelijk maken. Hierbij wordt zowel de markt als het onderzoek betrokken.
Effectiviteit	De energie-efficiëntie van de glastuinbouw kwam uit op 53% minder primair brandstofverbruik per eenheid product dan in 1990
Status implementatie en planning	Opgericht in 2002; lopend programma

Beschrijving

Het innovatieprogramma 'Kas als energiebron' bevat een strategie van 6 transitiepaden die moeten leiden tot een duurzaam energiesysteem voor kassen, dat wil zeggen dat in 2020 nieuwe kassen energieneutraal en economisch rendabel kan worden geteeld. Hiernaast streeft het programma naar reductie van gebruik fossiele grondstoffen en wil de glastuinbouw in 2020 leverancier zijn van duurzame warmte en elektriciteit.

In 'Kas als Energiebron' werken overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen samen aan langetermijn innovaties én aan maatregelen die op de korte termijn energie besparen. Het programma hanteert hiervoor verschillende instrumenten, zoals een ontwerpwedstrijd, demonstratieprojecten, communicatie en verspreiding van kennis en financiële ondersteuning.

Een van de innovaties die binnen het programma kas als energiebron is ontwikkeld, is Het Nieuwe Telen. Met Het Nieuwe Telen kan door toepassing van nieuwe teelttechnieken tot 50% energie bespaard worden. Hiernaast besteedt het programma onder andere aandacht aan energiebesparende verlichting, (bio) wkk, zonne-energie en aardwarmte.

Energy Efficiency Directive, artikel 4 – Renovatiestrategie

(versie 13 maart 2014)

1. Introductie

In december 2012 is de EED, the Energy Efficiency Directive, vastgesteld. Deze Energie Efficiëntie Richtlijn is geïntroduceerd met de bedoeling om het energieverbruik met 20% te doen verminderen in 2020. Deze strategie van energie-efficiëntie richt zich op allerlei beleidsvelden; in deze notitie wordt ingegaan op de gevraagde lange termijn strategie op het gebied van renovatie van gebouwen, zoals beschreven in artikel 4 van de EED.

2. EED artikel 4

In december 2012 is het Europees Parlement akkoord gegaan met de EED, de Energie Efficiëntie Richtlijn. In artikel 4 van deze richtlijn wordt van de lidstaten gevraagd een lange termijn strategie op te stellen voor de renovatie van gebouwen.

Renovatie van gebouwen

De lidstaten stellen een langetermijnstrategie vast om in te zetten op investeringen in de renovatie van het nationale, openbare en particuliere bestand van woningen en bedrijfsgebouwen. Deze strategie houdt het volgende in:

- a) een overzicht van het nationale gebouwenbestand, waar passend op basis van statistische steekproefneming;*
- b) de bepaling van kosteneffectieve aanpakken van betreffende renovaties naargelang van het bouwtype en het klimaat- type;*
- c) beleid en maatregelen om kosteneffectieve grondige renovatie van gebouwen, onder meer in gefaseerde vorm, te stimuleren;*
- d) een toekomstgerichte perspectief om investeringsbesluiten van particulieren, de bouwsector en financiële instellingen te begeleiden;*
- e) een op feitelijke gegevens gebaseerde raming van de verwachte energiebesparing en van de voordelen in ruimere zin.*

Een eerste versie van de strategie wordt uiterlijk 30 april 2014 bekendgemaakt; de strategie wordt vervolgens om de drie jaar geactualiseerd en telkens als onderdeel van de nationale energie-efficiëntieplannen aan de Commissie voorgelegd.

De basis van het Nederlandse antwoord op deze gevraagde lange termijn strategie wordt gevormd door het onlangs gesloten Energieakkoord, dat onderschreven is door zo'n 40 partijen, publiek en privaat, met stevige ambities, doelen, intenties en afspraken ten aanzien van energiebesparing op vele terreinen in Nederland, voor de korte, middellange en lange termijn. Naast het uitvoeren van het Energieakkoord wordt ander staand beleid op het gebied van energiebesparing verder de komende jaren uitgevoerd.

Leeswijzer

De vragen a) en b) worden beantwoord door de bijlagen 8.a. *Energiebesparing: Een samenspel van woning en bewoner – Analyse van de module Energie WoON 2012*, en 8.b. *Verbetering referentiebeeld utiliteitssector (voorraadgegevens, energiegebruik, besparingspotentieel, investeringskosten, arbeidsinzet)*.

De vragen c), d) en e) worden door middel van het Energieakkoord beantwoord. De verschillende relevante onderdelen ten behoeve van een renovatiestrategie voor de gebouwde omgeving worden in de onderdelen 3. tot en met 7. behandeld en besproken. Bijlage 8.c. *Achtergronddocument bij doorrekening SER Energieakkoord – sector Gebouwde omgeving*, biedt meer informatie over de doorrekening van het Energieakkoord, de effecten daarvan en de verwachte energiebesparing in het vastgoed.

3. Het Energieakkoord

In september 2013 is het Energieakkoord voor duurzame groei getekend door ruim 40 partijen in Nederland die actief zijn op het terrein van energie-efficiëntie en duurzame energieopwekking. De partijen leggen hierin de basis voor een breed gedragen, robuust en toekomstbestendig energie- en klimaatbeleid.

Met het Energieakkoord wordt sterk ingezet op energie-efficiëntie. Dit is van groot belang omdat energie-efficiëntie niet alleen bijdraagt aan de voorzienings-zekerheid en de reductie van de CO₂-uitstoot, maar ook zorgt voor een lagere energierekening voor burgers en bedrijven en voor een stevige werkgelegenheidsimpuls, in het bijzonder in de bouwsector. Er zijn onder andere afspraken gemaakt over een nationaal energiebespaarfonds van 600 miljoen euro, een subsidie van 400 miljoen euro voor investeringen in de sociale huursector, stimulering en ontzorging in de koopsector, versterking van de rol van gemeenten bij energie-efficiëntie, een indicatief energielabel voor woningen, een Energie Prestatie Keuring voor bedrijven en utiliteitsgebouwen, betere naleving en handhaving van de Wet Milieubeheer en aanvullingen op de energiebesparingsafspraken met de industrie.

De in het akkoord afgesproken maatregelen leiden tot een energiebesparing van 22 tot 60 PJ in 2020. In aanvulling daarop zijn afspraken gemaakt om het energiebesparingspotentieel in verschillende sectoren verder te ontsluiten. De gemaakte afspraken leiden opgeteld tot een besparing van 100 PJ in 2020 en geven tevens invulling aan de Europese verplichting om in de periode 2014-2020 gemiddeld 1,5% te besparen op het finale energieverbruik.

Met de maatregelen in het Energieakkoord die door ECN en PBL zijn doorgerekend worden bruto investeringen met een omvang van 13 tot 18 miljard euro uitgelokt ten opzichte van de referentieraming 2012 van PBL en ECN. Deze investeringen leiden volgens berekeningen van het EIB bruto tot 103.000 tot 161.000 arbeidsjaren in de periode 2013-2020. Als gevolg van verschuivingen in de bestedingen van burgers en bedrijven is het netto werkgelegenheidseffect lager. Netto zorgen de investeringen voor circa 15.000 extra banen in de komende jaren. De gebouwde omgeving draagt hier in grote mate aan bij.

Voor meer informatie zie bijlage.....: Het Energieakkoord: Wat gaat het betekenen? Inschatting van de gemaakte afspraken of http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2013-het-energieakkoord-wat-gaat-het-betekenen-1087_0.pdf

Energiebesparing in de gebouwde omgeving

Energiebesparing in de gebouwde omgeving is een belangrijk onderdeel van het Energieakkoord. In de gebouwde omgeving zijn er namelijk kansen om te komen tot een aanzienlijke energiebesparing. De partijen die hebben getekend, hebben de bestaande doelstellingen herbevestigd:

- de doelstellingen uit de Europese energie-efficiëntie richtlijn (EED), de herziening van de richtlijn energieprestatie van gebouwen (EPBD) en de richtlijn Ecodesign;
- bestaande bouw: 300.000 bestaande woningen en andere gebouwen per jaar minimaal twee labelstappen laten maken;
- nieuwbouw: bijna-energieneutraal vanaf 2020 (en vanaf 2018 reeds voor overheidsgebouwen) conform de EPBD-richtlijn;
- huur: gemiddeld label B in de sociale verhuur en minimaal label C voor 80% van de particuliere verhuur in 2020.

Met name de eerste bullet is erg belangrijk: In het Energieakkoord worden de doelstellingen uit de EED herbevestigd. Voor artikel 4 van de EED zijn de tweede en vierde bullet vooral van belang. En daar waar renovatie niet meer opgaat, zorgt nieuwbouw voor bijna-energieneutraal (derde bullet).

Het Energieakkoord richt zich op een reductie van 80-95% van de CO₂-uitstoot in 2050 en een aandeel van 16 procent in hernieuwbare opwekking in 2023. In het kader van de mondiale klimaatafspraken heeft Nederland zich uitgesproken voor ten minste 40% CO₂-reductie in 2030. In het Energieakkoord is voor gebouwen afgesproken dat in 2030 wordt gestreefd naar ten minste gemiddeld energielabel A. Alle nieuwe gebouwen moeten volgens de richtlijn EPBD vanaf 2020 bijna-energieneutraal zijn. Bij de nadere uitwerking van deze doelen wordt gelet op haalbaarheid, kosteneffectiviteit en betaalbaarheid voor burgers en bedrijven. In 2016 vindt een belangrijke evaluatie van het akkoord plaats, waarbij de voortgang van het akkoord wordt beoordeeld en over het vervolg wordt besloten met het oog op het bereiken van de in het akkoord overeengekomen doelstellingen voor 2020 en 2030, inclusief het verkennen van aanvullende maatregelen waar mogelijk en wenselijk. Tot en met 2016 zullen de maatregelen nader worden uitgewerkt die invulling moeten geven aan de 2030-ambitie. De evaluatie wordt gebruikt voor verdere bijstelling van het instrumentarium gericht op het bereiken van de doelen voor 2020, 2030 en 2050.

4. Hoofdlijn Strategie

Het uitgangspunt in het Energieakkoord is dat burgers en bedrijven *zelf* hun verantwoordelijkheid nemen voor investeringen in energiebesparende maatregelen. De rol van de Rijksoverheid is om waar nodig te *faciliteren* en te *stimuleren* en beperkende regelgeving aan te pakken. Met name op het gebied van de financiering van energiebesparende maatregelen wordt een impuls gegeven vanuit het Rijk met een Revolverend fonds voor energiebesparing van woningen en een subsidie voor sociale verhuurders. Ook komen er extra middelen beschikbaar om gemeenten te ondersteunen bij hun rol om op lokaal niveau energiebesparing te stimuleren en om de eigenaren van woningen een (indicatief) energielabel te verstrekken. Het doel hiervan is het vergroten van de *bewustwording* van energiebesparing. Het *aanpassen van wet- en regelgeving* is bijvoorbeeld van belang bij de Stroomversnelling (deal tussen woningcorporaties en bouwers), waardoor het mogelijk is ruim 100.000 woningen van woningcorporaties te renoveren tot nul-op-de-meter woningen.

Samen met de andere afspraken in het Energieakkoord en met het commitment van alle ondertekenaars, verwachten we dat dit een samenhangende aanpak oplevert, die de komende jaren zal zorgen voor een stevige impuls. Dit is goed voor de energie- en klimaatdoelstellingen, maar vooral ook om de woonlasten van burgers te verlagen en extra bedrijvigheid en werkgelegenheid in de bouw- en installatiesector en aanverwante sectoren te creëren.

Voor het commerciële en maatschappelijke vastgoed, waaronder kantoren, scholen en zorggebouwen (utiliteitsbouw) is het onderdeel van het Energieakkoord dat betrekking heeft op de Wet Milieubeheer (Wm) van belang. Een aantal besluiten hangend onder deze wet werkt ook ten gunste van het Energieakkoord.

Een Borgingscommissie zorgt ervoor dat de afgesproken maatregelen worden genomen, en dat het Energieakkoord niet bij intenties blijft. Op gezette tijden zullen de gemaakte resultaten vanuit het Energieakkoord worden geëvalueerd; er kan dan besloten worden tot bijstelling van de te nemen maatregelen indien onvoldoende resultaat wordt geboekt. In 2016 is de eerstvolgende integrale evaluatie van het Energieakkoord voorzien.

Opzet uitwerking

De overheid faciliteert en stimuleert derden tot het nemen van energiebesparende maatregelen. En pakt beperkende regelgeving aan. De renovatiestrategie van de overheid valt in die zin dan ook uiteen in een drietal thema's:

1. Informeren en bewustwording vergroten
2. Faciliteren
3. Financiële prikkels

Deze aanpak geldt zowel voor de woningbouw als voor de utiliteitsbouw. In deze strategie wordt eerst de aanpak woningbouw behandeld, waarna de utiliteitsbouw aan de orde komt. Bij de behandeling van zowel de woningvoorraad als de utiliteitsbouw komen eerst de kenmerken van beide aan de orde met het besparingspotentieel.

5. Aanpak huur-/koopwoningen

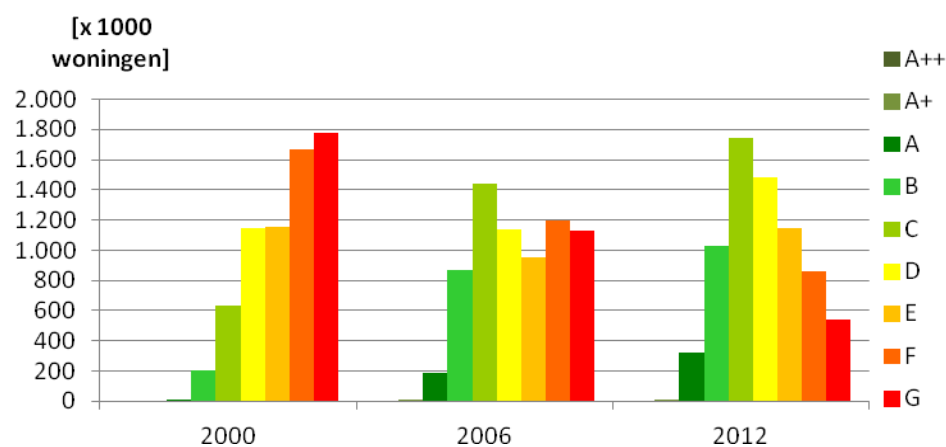
Bij de aanpak van de woningbouw richt de overheid zich op informeren en bewustwording, faciliteren en financiële prikkels. Onder informeren en bewustwording valt het Energielabel; Onder faciliteren vallen de Stroomversnelling, de VNG ondersteuning, en Blok voor Blok; Onder financiële prikkels vallen de energiebelasting, het Revolverend fonds, en de Subsidie sociale (ver)huurders.

5.1 Kenmerken woningvoorraad

De Nederlandse woningvoorraad per 1-1-2012 telt 7,14 miljoen woningen. Via steekproefonderzoek is in 2012 de energetische kwaliteit van de woningvoorraad in beeld gebracht, wat per woning een Energielabel (EI) oplevert. De steekproef is representatief voor de woningvoorraad.

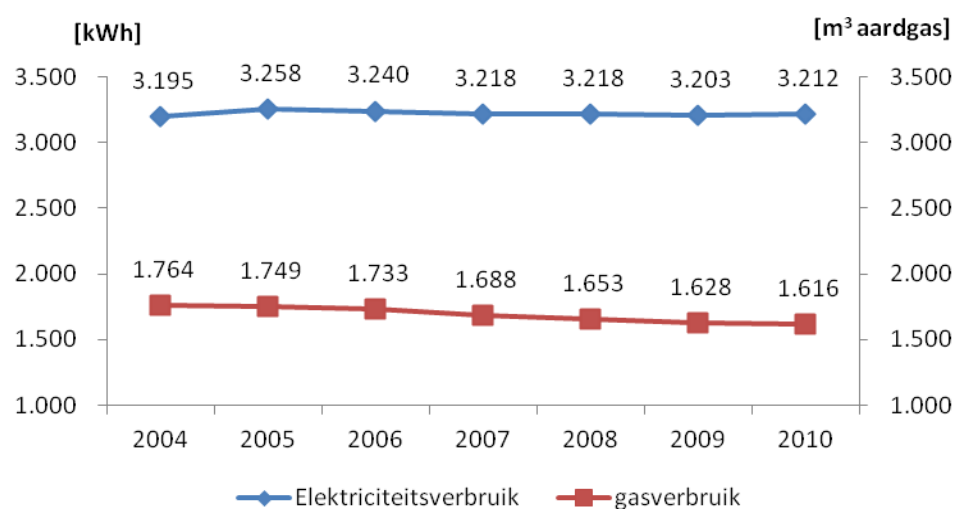
De energetische kwaliteit van die woningvoorraad wordt geleidelijk aan steeds beter. In 2000 had 70% van de woningen nog een E, F of G label. In 2012 was dit nog maar 36%, waarbij vooral het aantal G-label woningen sterk gedaald is. Slechts 20% van de woningen heeft een F of G label. De Nederlandse woningvoorraad bestaat voornamelijk uit C en D labelwoningen.

Figuur 1: Mutaties van energielabels in de perioden 2000-2012

Het gemiddelde elektriciteitsverbruik van huishoudens is gestabiliseerd op iets boven de 3.200 kWh per jaar. Het gasverbruik (gestandaardiseerd, dat wil zeggen vergelijkbaar gemaakt tussen de jaren) heeft een dalende trend en is nu iets meer dan 1.600 m³ per jaar per huishouden.

Figuur 2: Gemiddeld gas- en elektriciteitsverbruik in periode 2004-2010

Besparingspotentieel in de woningvoorraad

Per labelstap kan worden weergegeven hoeveel energiebesparing (in GigaJoule (GJ), gas en elektriciteit gesommeerd) gerealiseerd kan worden in de woningvoorraad. Eén GJ is 31,6 m³ aardgas, een gemiddeld verbruik van 1.600 m³ per woning staat gelijk aan 51 GJ.

Het verbeteren van alle woningen (voor zover mogelijk) naar label A niveau, kan in totaal 197 PJ primaire besparing opleveren. Ter indicatie, het totale primaire energiegebruik in huishoudens was 511 PJ in 2011, waarvan driekwart gebouwgebonden verbruik en een kwart verbruik door elektrische apparaten. Verbeteren van de hele Nederlandse woningvoorraad naar label A kan dus 39% besparing opleveren.

Gebruikte gegevens:

Energiebesparing: Een samenspel van woning en bewoner – Analyse van de module Energie WoON 2012. Casper Tigchelaar (ECN), Kees Leidelmeijer (RIGO), Augustus 2013, ECN-E-13-037.

5.2 Informeren en bewustwording vergroten

5.2.1 Energielabel

Het is de woningeigenaar die investeert in de energiestatus van de woning. Over het algemeen is de particuliere eigenaar-bewoner zich nog niet echt bewust van de kansen die verbetering van de energiestatus van de woning kunnen bieden voor zijn portemonnee en wooncomfort. En als hij zich daarvan wel bewust is, dan zijn de drempels om echt tot actie over te gaan hoog. In het Energieakkoord is hiervoor een breed en samenhangend programma opgenomen gericht op voorlichting, financiële ondersteuning en vooral ontzorging.

Begin 2015 krijgen de eigenaren van alle woningen in Nederland die nog geen energielabel hebben een indicatief energielabel van de Rijksoverheid. Het indicatieve energielabel is een eerste stap om woningeigenaren bewust te maken van de energieprestatie van hun woning en de kosten die ze mogelijk kunnen besparen door te investeren in energie-efficiëntie. De marktpartijen kunnen hierop aansluiten met de voorlichting en marketingcampagne die ze voornemens zijn te ontwikkelen. De woningeigenaar heeft de mogelijkheid om de gegevens waarop het indicatief energielabel is gebaseerd, aan te passen en te actualiseren via een internetpagina van de overheid. Ook kunnen ze hier algemene adviezen vinden over mogelijk verbetermaatregelen.

Desgewenst kunnen zij een formeel energielabel laten registreren op deze internetpagina. Bij verkoop, verhuur en oplevering van een woning is dit verplicht. Daarvoor moeten ze de ingevoerde gegevens door een onafhankelijk deskundige op afstand laten valideren.

Het energielabel wordt een eenvoudig en toegankelijk instrument dat moet bijdragen aan bewustwording van de woonconsument over de mogelijkheden van energie-efficiëntie. De verwachting is daarom dat makelaars, taxateurs en andere professionals rondom het verkoopproces actief zullen bijdragen zodat op het moment van transactie de verkopende partijen aan hun verplichting voldoen. Een sanctie blijft echter noodzakelijk vanuit de herziene EPBD.

5.3 Faciliteren

5.3.1 Stroomversnelling

Vier bouwers en zes woningcorporaties tekenden 20 juni 2013, in het bijzijn van de minister voor Wonen en Rijksdienst, een samenwerkingsovereenkomst 'Stroomversnelling' voor realisatie van de eerste 11.000 nul-op-de-meter woningen. Bij een succesvolle uitrol zijn tot en met 2020 100.000 'nul-op-de-meter' renovaties gepland. Negen bouwbrancheorganisaties en zestien corporaties hebben zich met een steunbetuiging al aangesloten bij deze uitrol.

De essentie van het concept 'nul-op-de-meter' is het idee dat de besparing op de energierekening wordt aangewend om de renovatie van de woningen naar energieneutrale woningen te financieren. Om aan te kunnen tonen dat de woning na renovatie vrij is van energiekosten, geven de bouwbedrijven hiertoe garanties aan de verhuurders. Financieel zijn deze renovaties alleen mogelijk door forse innovaties en industriële opschaling die leiden tot betere woonproducten en aanzienlijk lagere kosten van toekomstige renovaties.

Groot winstpunt van de Stroomversnelling is dat huurders van relatief slechte woningen met hoge energierekeningen een comfortabele en duurzame woning krijgen tegen dezelfde woonkosten. Daarnaast gebruiken corporaties de nieuwe geldstroom om te investeren in de waarde van hun vastgoed en de leefbaarheid van wijken, zonder overheidssubsidies. Bijkomend voordeel is dat dit samenwerkingsverband de bouwsector veel werkgelegenheid brengt. Bovendien levert de Stroomversnelling een bijdrage aan duurzaamheidsdoelstellingen.

In het kader van de Stroomversnelling wordt onderzocht of een aanpassing in de wet- en regelgeving nodig is om projecten met een hoge besparingsambitie, zoals nul-op-de-meter woningen mogelijk te maken. Concreet wordt onderzocht of huurders en verhuurders afspraken kunnen maken over een maandelijkse vergoeding (die geen deel uitmaakt van de huur) om de kosten voor renovaties met een zeer hoge besparingsambitie te dekken. Het gaat hierbij om een generieke regeling die van

toepassing is voor projecten, waarbij energiebesparende voorzieningen zodanig worden gecombineerd met energieopwekkende voorzieningen dat het netto energieverbruik van een woning (inclusief gebruik van huishoudelijke apparaten) nagenoeg tot nul wordt gereduceerd. Daarnaast is in het Energieakkoord de afspraak gemaakt dat onderzocht zal worden in hoeverre het nodig en mogelijk is dat de huursector (naast particulieren en vve's) ook gebruik kan gaan maken van het verlaagde energiebelastingtarief voor lokaal opgewekte stroom. Verder zal worden onderzocht of het Revolverend fonds energiebesparing uit het Woonakkoord hierbij kan worden ingezet (zie 5.4.1).

5.3.2 VNG ondersteuning

Gemeenten en provincies ondernemen al diverse activiteiten om energie-efficiëntie in de gebouwde omgeving te stimuleren. Om een gerichte impuls te geven aan energie-efficiëntie en duurzame energieopwekking als onderdeel en medevliegwieltje van de energieke samenleving is echter iets extra's nodig. Om de energieke samenleving waarin burgers en bedrijven zelf initiatieven nemen te ondersteunen is in het Energieakkoord afgesproken dat er in de periode 2014-2016 15 miljoen euro beschikbaar is voor een ondersteuningsstructuur voor en in gemeenten en op regionaal niveau (bijvoorbeeld in de vorm van een energieloket). Het voortouw voor het uitwerken van deze ondersteuningsstructuur ligt bij de VNG. De VNG heeft, om te komen tot een plan van aanpak, een bouwteam en een bestuurlijke stuurgroep ingericht, die diverse gesprekken voeren met gemeenten, partijen uit de energieke samenleving, kennisinstellingen en medeondertekenaars van het Energieakkoord over de meest doelmatige en efficiënte wijze van inzet van de middelen. Eerste kwartaal 2014 worden tussen het Rijk en de VNG hierover nadere afspraken gemaakt.

5.3.3 Blok voor Blok

Blok voor blok moet een beweging op gang brengen om op grote schaal energie te besparen in bestaande bouw.

Veertien projecten zijn van start gegaan met het kennis- en leertraject blok voor blok. Onder meer marktpartijen, gemeenten, corporaties en provincies voeren een gezamenlijk plan uit om minimaal 1.500 - 2.000 woningen in één gemeente flink energiezuiniger te maken.

Het tempo en de omvang van de aanpak daarvan moet omhoog, was de stelling bij het startschot voor de grootschalige aanpak van energie-efficiëntie in de gebouwde omgeving. Bij elkaar moeten deze projecten zorgen voor vergaande besparing in minstens 23.500 woningen. De investeringen door de marktpartijen voor de uitvoering zullen vele malen hoger zijn dan de toegekende subsidiebedragen.

In de blok voor blok-projecten werken minstens 3 marktpartijen samen in een consortium. Ze delen hun kennis en ervaring om zo te komen tot een mogelijke landelijke introductie van deze manier van werken. Voor de uitvoering van de projecten zijn investeringen uit de markt nodig. De subsidie van de Rijksoverheid was alleen bedoeld om een bijdrage te leveren in de extra proceskosten tijdens de pilotfase.

Zo is het de bedoeling een beweging op gang te brengen om energieneutraliteit tot realiteit te maken. Met de Energiesprong wordt geëxperimenteerd in diverse energieneutrale projecten op het gebied van woningbouw. En in 2013 is het programma Gebieden Energieneutraal (GEN) tot een

afronding gekomen. GEN, bestaande uit een consortium van marktpartijen, had tot doel de marktintroductie van energieneutrale nieuwbouw en renovatie op gebiedsniveau voor te bereiden en heeft veel kennis en ervaringen opgeleverd ten behoeve van (markt-)partijen. Uitgangspunten waren een repeteerbare aanpak en oplossingen die zonder subsidie levensvatbaar en rendabel zijn. Dit programma wordt geëvalueerd; de uitkomsten zullen medio 2014 beschikbaar zijn.

5.4 Financiële prikkels

5.4.1 Energiebelasting

De overheid heft belasting over het verbruik van elektriciteit en aardgas. Energieleveranciers betalen deze belasting aan de Belastingdienst. Zij kunnen de belasting doorberekenen aan hun klanten. In vergelijking met de landen om ons heen ligt de energiebelasting in Nederland op een relatief hoog niveau. De overheid wil dat er zuiniger en efficiënter omgegaan wordt met energie. De energiebelasting geeft een financiële stimulans voor energie-efficiëntie. In sommige gevallen geldt er een vrijstelling van energiebelasting. Bijvoorbeeld als een gebouweigenaar zelf elektriciteit of warmte opwekt voor eigen gebruik.

5.4.2 Revolverend fonds

Met het Revolverend fonds zorgt het Rijk er samen met cofinanciers voor dat nieuwe financieringsmogelijkheden beschikbaar komen voor zowel eigenaar-bewoners als verhuurders die energiebesparende maatregelen willen realiseren aan hun woningen. Daarnaast wordt onderzocht of het mogelijk is om ook leningen te laten aanbieden aan verenigingen van eigenaren (vve's).

Eigenaar-bewoners

Een deel van het Revolverend fonds voor eigenaar-bewoners is genaamd de Stichting Nationaal Energiebespaarfonds (NEF). Het NEF is op 21 januari 2014 van start gegaan met het aanbieden van laagrentende leningen aan eigenaar-bewoners. De cofinanciers die 225 miljoen euro leveren zijn: de Rabobank en de ASN Bank. Met de 75 miljoen euro rijksgeld is er in totaal 300 miljoen euro beschikbaar voor leningen voor eigenaar-bewoners.

Op de website kinvesteerslim.nl kunnen eigenaar-bewoners een lening aanvragen voor energiebesparende maatregelen. De leningen kunnen van 2.500 euro tot 25.000 euro belopen. Er geldt een limitatieve lijst van energiebesparende maatregelen waar de lening aan mag worden besteed. De stichting NEF monitort onder meer het aantal leningen dat is toegekend, het uitgeleende bedrag per lening, het totale bedrag aan leningen en de maatregelen waaraan de leningen zijn besteed en rapporteert hierover driemaandelijks aan de minister voor Wonen en Rijksdienst.

Verhuurders

In het woonakkoord is 75 miljoen euro ter beschikking gesteld voor energie-efficiëntie door verhuurders. De rijksbijdrage dient ook in dit geval gepaard te gaan met 225 miljoen euro cofinanciering. Het fonds is bedoeld voor zowel woningcorporaties als private verhuurders van huurwoningen. Het is het voornemen de leningen voor verhuurders te richten op projecten voor bestaande huurwoningen met een hoge energiebesparingsambitie. Dit kunnen bijvoorbeeld

projecten zijn waarin huurwoningen gerenoveerd worden tot nul-op-de-meter woningen. Van belang bij dit soort ambitieuze projecten is dat voldoende maatregelen worden genomen om de (financiële) risico's voor de huurder te beperken. Verhuurders kunnen zelf in samenwerking met bouwers komen tot robuuste proposities voor huurders en daarmee tot waardevolle en goed beheersbare projecten. De verhuurders krijgen een rentevoordeel op het deel van de lening dat met rijksgeld wordt aangeboden. Dit rentevoordeel geeft verhuurders die op projecten met een hoge energiebesparingsambitie inzetten een extra financiële steun bovenop de subsidie waarvoor zij in aanmerking kunnen komen.

Het is de intentie dit fonds zo te organiseren dat het Rijk leningen ter beschikking stelt voor een kwart van de benodigde investering. De verhuurder kan dan zelf de benodigde cofinanciering aantrekken. Verhuurders kunnen daarvoor hun gebruikelijke financieringsmethoden benutten. Vanuit het oogpunt van eenvoud van de organisatie en de snelheid van de totstandkoming van het fonds heeft deze aanpak grote voordelen. Het fondsdeel voor verhuurders kan naar verwachting halverwege 2014 in werking treden.

Verenigingen van eigenaren

In de concept begroting voor Wonen en Rijksdienst voor 2014 is een aanvulling op het Revolverend fonds opgenomen van 35 miljoen euro. Bekeken wordt of het mogelijk is met dit bedrag financiering aan te bieden voor energiebesparing door verenigingen van eigenaren (vve's). De appartementen van vve's bieden nog grote kansen voor energiebesparing. Banken bieden nu echter niet of zeer beperkt leningen voor vve's aan vanwege de bijzondere aansprakelijkheidsstructuur van vve's en deels ook vanuit onbekendheid met deze doelgroep. Uit eerste gesprekken met banken, komt naar voren dat een bijdrage van het Rijk hier verandering in kan brengen.

Aanbod van leningen vanuit het Revolverend fonds voor vve's kan een belangrijke stimulans opleveren voor vve's om werk te maken van energie-besparing. Daarnaast kan het ervaringsgegevens opleveren voor banken waarmee zij vervolgens zelf financieringsproducten voor vve's kunnen ontwikkelen. Dit sluit ook goed aan bij de afspraak in het Energieakkoord om belemmeringen voor vve's voor het nemen van energiebesparende maatregelen in kaart te brengen en waar mogelijk weg te nemen.

5.4.3 Subsidie sociale (ver)huurders

De 400 miljoen euro subsidie die het Rijk beschikbaar stelt voor verhuurders van sociale woningen wordt zoals afgesproken in het Energieakkoord ingezet bij investeringen in energie-efficiëntie van sociale huurwoningen in de periode 2014-2017. De middelen worden in 2018-2019 uitbetaald aan de verhuurders. De aanvragers regelen zelf de voorfinanciering van het subsidiebedrag.

De regeling betreft een éénmalige bijdrage aan de renovatie van sociale huurwoningen met een maximale huurgrens van 699,48 euro. Om te zorgen voor voldoende resultaat wordt ingezet op een verbetering van de energieprestatie met drie labelstappen of meer. Daarnaast moet minimaal energielabel B worden gerealiseerd voor corporatiewoningen (de doelstelling in het Huurconvenant voor corporaties). Voor de particuliere verhuurders zou minimaal label C, zoals opgenomen in het Huurconvenant voor particuliere verhuurders moeten worden gerealiseerd. Hiermee is de subsidieregeling met name gericht op het verbeteren van woningen met lagere labels (D tot en met

G) naar minimaal label B, respectievelijk C. In deze categorieën valt de meeste energiewinst te behalen.

De vormgeving van de regeling zal een aantal maanden vergen. De planning is de regeling rond de zomer van 2014 gereed te hebben. Er zal tijdig worden begonnen met heldere communicatie over de regeling, zodat de potentiële aanvragers zich hierop kunnen voorbereiden. Dit wordt samen met de betrokken partijen uitgevoerd.

6. Aanpak utiliteitsbouw

Bij de aanpak van de utiliteitsbouw richt de overheid zich op informeren en bewustwording, faciliteren en financiële prikkels. Onder informeren en bewustwording vallen de Wet Milieubeheer (Wm) met het Activiteitenbesluit, en de voorbeeldrol van de Rijksoverheid; Onder faciliteren vallen Green Deals, en de EPK Pilot; Tenslotte valt onder financiële prikkels de EIA.

6.1 Kenmerken utiliteitsbouw

De utiliteitsbouw is divers wat betreft samenstelling. De gebouwen hebben uiteenlopende functies (kantoren, scholen, ziekenhuizen, winkels etc.) en verschillen sterk in gebruiksoppervlak. Net zo uiteenlopend is de energetische kwaliteit van de utiliteitsbouw.

Er is niet een enkele gegevensbron beschikbaar die alle gevraagde informatie levert. Via combinatie van bronnen, registraties en steekproefonderzoeken, is toch een adequaat beeld beschikbaar van de utiliteitsbouw.

De voorraad utiliteitsgebouwen in Nederland beslaat circa 600 mln m² Bruto VloerOppervlak (BVO). Ter referentie: in de woningvoorraad is dat circa 1.000 mln m². Veruit het grootste deel (bijna 80%) van de utiliteitsbouw valt in de sector "Diensten".

De energie intensiteit verschilt sterk per type utiliteitsgebouw. Het rekenkundig gemiddelde van utiliteitsgebouwen binnen de dienstensector is 13m³ gas/m² BVO en 80 kWh/M² BVO.

Het totale gasverbruik binnen de dienstensector komt op 181PJ en het totale elektriciteitsverbruik op 128 PJ. De onderverdeling per bouwtype is te zien in figuur 3.

Figuur 3: Procentuele verdeling gasverbruik (181 PJ) en elektriciteitsverbruik (128 PJ) Dienstensector, naar gebouwtype

Gebouwtype	% PJ gas verbruik	% PJ elektriciteitsverbruik	% BVO mln m2	% Aantal gebouwen
Kantoor	20%	19%	18%	17%
BedrijfsHal	17%	34%	31%	8%
Eten en drinken	10%	11%	6%	16%
Groepspraktijken	6%	3%	4%	13%
Winkel zonder koeling	6%	6%	6%	22%
Verpleeg	5%	3%	3%	1%
Ziekenhuizen	5%	2%	2%	0%
Sport accommodatie	4%	3%	4%	3%
Autobedrijf	4%	4%	5%	5%
Logies overig	3%	2%	3%	2%
Onderwijs secundair	3%	1%	4%	1%
Onderwijs primair	2%	1%	3%	3%
Sauna	2%	0%	0%	0%
Winkel met koeling	2%	5%	1%	3%
Overige 10 gebouwtypen	10%	7%	12%	7%
Totaal Diensten	181	128	473	409.000

Besparingspotentieel in de utiliteitsbouw

Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) heeft berekeningen uitgevoerd die een indicatie geven van het technisch besparingspotentieel voor gas en elektraverbruik in de utiliteitsbouw en de daarmee gemoeide niveau van investeringen en arbeidsinzet. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen het maximaal haalbaar technisch potentieel en het potentieel van maatregelen met een terugverdientijd van minder dan 5 jaar (Wet milieubeheer), genomen op natuurlijke momenten.

Het maximaal haalbaar technisch besparingspotentieel voor gas is 67 PJ, bij alleen toepassing van maatregelen die onder de Wet milieubeheer vallen 23 PJ. De daarmee gemoeide investeringskosten zijn respectievelijk 18 miljard euro en 900 miljoen euro. De direct arbeidsinzet is respectievelijk 63.000 manjaar en 4100 manjaar.

Het maximaal haalbaar technisch besparingspotentieel voor elektriciteit is 29 PJ, bij alleen toepassing van maatregelen die onder de Wet milieubeheer vallen 18PJ. De daarmee gemoeide investeringskosten zijn respectievelijk 3,8 miljard euro en 800 miljoen euro. De directe arbeidsinzet is respectievelijk 6100 manjaar en 1200 manjaar.

De omschrijving maximaal verwijst hierbij naar alle gebouwen binnen de dienstensector zonder rekening te houden met de terugverdientijd, en alleen voor de maatregelen die in het onderzoek beschouwd zijn. Als de ambities hoger liggen, dan is er meer mogelijk.

Voor de berekeningen is ECN uitgegaan van een aantal uitgangspunten om doorrekening van de verschillende sectoren haalbaar te maken. Bij het gasverbruik zijn de maatregelen beschouwd die het verbruik van energie voor ruimteverwarming reduceren. Naar schatting gaat dit over 96% van

het gasverbruik. Er wordt een pakket beschouwd van maatregelen bijvoorbeeld vervanging enkele glas door isolerend glas, installeren van een HR ketel of het isoleren van dichte delen naar een Rc van 3,5. Bij elektriciteitsverbruik is alleen gekeken naar maatregelen die het verbruik voor de functie binnenverlichting reduceren. Binnenverlichting heeft betrekking op naar schatting 32% van het totale elektriciteitsverbruik binnen de dienstensector.

Gebruikte gegevens:

Verbetering referentiebeeld utiliteitssector: voorraadgegevens, energiegebruik, reparingspotentieel, investeringskosten, arbeidsinzet. J.M. Sipma (ECN), December 2013, ECN-E-13-069.

6.2 Informeren en bewustwording vergroten

6.2.1 Wet Milieubeheer/Activiteitenbesluit

Het Activiteitenbesluit (artikel 2.15) kent de verplichting dat “degene die de inrichting drijft alle energiebesparende maatregelen neemt met een terugverdientijd van vijf jaar of minder.” Over de wijze waarop deze verplichting moet worden ingevuld, bestaat nu veel onduidelijkheid. In dat kader is over deze verplichting in het Energieakkoord afgesproken dat het “Rijk voor de energiebesparingsverplichting uit de Wet Milieubeheer (Wm) concrete ‘erkende’ maatregellijsten wettelijk zal verankeren in de regeling bij het Activiteitenbesluit”. Het gaat hierbij dus niet om de introductie van een nieuwe verplichting. De ‘besparingsplicht’ is al van kracht sinds 1 januari 2008. In het Energieakkoord is ‘slechts’ afgesproken om de bestaande verplichting te verduidelijken en tot betere uitvoering te komen door introductie van een systematiek rond erkende maatregelen. Per sector wordt daarom een lijst opgesteld met rendabele (terugverdientijd korter dan of gelijk aan vijf jaar) energiebesparende maatregelen. Die systematiek is nieuw, maar de verplichting niet.

(In het SER akkoord zijn rond de ‘besparingsplicht’ ook afspraken gemaakt over een ‘Energieprestatiekeur (EPK), een expertisecentrum en prioriteit vanuit de bevoegde gezagen voor uitvoering van artikel 2.15.)

Artikel 2.15 van het Activiteitenbesluit geldt specifiek voor inrichtingen type A en B die jaarlijks minimaal 50.000 kWh aan elektriciteit verbruiken of 25.000 m³ aan aardgas(-equivalenten). Voorts geldt artikel 2.15 specifiek niet voor:

- bedrijven die op grond artikel 2.15 kleingebruiker van energie zijn
- bedrijven onder het Europese emissiehandelssysteem
- glastuinbouwbedrijven die deelnemen aan het CO₂ vereveningssysteem.

Verder geldt dat bedrijven die zijn aangesloten bij het covenant MJA3 worden geacht te voldoen aan artikel 2.15 van het Activiteitenbesluit. De introductie van de erkende maatregelensystematiek leidt niet tot een wijziging in het functioneren van de huidige MJA-systematiek. Het zogenoemde tripartiete overleg tussen bedrijfsleven, bevoegd gezag en Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) blijft functioneren.

Ten slotte geldt voor nieuwbouw niet ouder dan X jaar (de waarde van X wordt nog vastgesteld) en voor gebouwen die (op grond van het BEG) een energielabel A (of mogelijk ook B) hebben, dat voor de gebouwgebonden maatregelen al aan de besparingsverplichting wordt gedacht te zijn voldaan.

6.2.2 Voorbeeldfunctie Rijksoverheid

De Rijksoverheid maakt gebruik van de mogelijkheid om te demonstreren dat zij met een alternatieve aanpak voor de renovatiestrategie kan bijdragen aan de beleidsdoelstellingen verwoord in de EED. Die alternatieve aanpak bestaat, naast kosteneffectieve maatregelen bij natuurlijke momenten van renovatie, beheer en onderhoud, uit de volgende maatregelen:

- Toepassing duurzaam-inkoop eisen;
- Krimp van de gebouwvoorraad met prioriteit voor de afstoot van gebouwen met een slecht energielabel;
- Optimalisatie van de inregeling van energiesystemen;
- Energie-prestatie adviezen aan beheerders van individueel vastgoed over kosteneffectieve realisatie van besparingsmaatregelen;
- Prestatiecontracten, waarbij het beheer van energie-installaties gedurende de looptijd van het prestatiecontract wordt overgedragen, en de opdrachtnemer een bepaalde energiebesparing garandeert.

Verder wil de Rijksoverheid het goede voorbeeld geven door invulling te geven aan de opdracht in het Energieakkoord om samen met gemeenten projecten voor verduurzamen van de energievoorziening in maatschappelijk vastgoed aan te jagen met een gebiedsgeoriënteerde aanpak. Met deze aanpak creëren Rijk en gemeenten ankerpunten voor de ontwikkeling van lokale, duurzame en kosteneffectieve energievoorzieningen. De VNG heeft aangekondigd hierin het initiatief te nemen en daarbij een grootschalige introductie van deze aanpak te stimuleren. Zo laat de overheid zien dat zij niet alleen zelf maatregelen neemt in het kader van de renovatiestrategie, maar samenwerking zoekt met andere partijen om duurzame energievoorzieningen te realiseren die passen in de beleidsdoelstellingen van de EED.

6.3 Faciliteren

6.3.1 Green deals

Bedrijven, maatschappelijke organisaties of overheden lopen soms tegen knelpunten aan als ze een duurzaam initiatief willen realiseren. De Rijksoverheid kan dan helpen om deze barrières te doorbreken door een Green Deal met ze aan te gaan.

Bij de ontwikkeling van duurzame initiatieven kunnen bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere overheden tegen barrières aanlopen. Bijvoorbeeld als ze een plan willen uitvoeren om energie op te wekken of om zuiniger met water om te gaan.

De barrières kunnen verschillende oorzaken hebben. Soms zijn het wetten en regels die voor vertraging zorgen. Een andere keer hebben initiatiefnemers moeite om geschikte samenwerkingspartners te vinden. Ook lukt het soms niet om voldoende geld bij elkaar te krijgen. In die gevallen kan de Rijksoverheid helpen. Ze sluit dan een Green Deal af en zet zich in om deze knelpunten weg te nemen.

Nederland wil toe naar een economie waarin duurzaamheid en economische groei hand in hand gaan. Groei die niet ten koste gaat van het milieu, maar rekening houdt met de leefomgeving en behoeften van volgende generaties. De Green Deals passen daarin. Ze zorgen op korte termijn al voor resultaat. Dit effect is nog groter, als andere partijen de Green Deal gaan navolgen.

Sinds de start in 2011 heeft de Rijksoverheid circa 150 Green Deals afgesloten met bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere overheden (zoals provincies en gemeenten). Deze Green Deals hebben betrekking op energie, klimaat, water, grondstoffen, mobiliteit, biodiversiteit, biobased economy, bouw en voedsel. De komende jaren wil het Rijk nog meer Green Deals afsluiten.

6.3.2 EPK Pilot

Gemeenten en bevoegd gezagen krijgen hulp bij hun wettelijke taak om toezicht te houden op energiemaatregelen die bedrijven verplicht moeten nemen. Er komt een proef met de zogenoemde Energie Prestatie Keuring (EPK), een APK voor bedrijven.

In het Energieakkoord is afgesproken dat een EPK-systeem wordt ingevoerd als pilot, maar gericht op continuering na een evaluatie over twee jaar. Het plan moet nader worden uitgewerkt. Bedoeling is dat gecertificeerde bedrijven bij al het zakelijk vastgoed eens in de vier of vijf jaar controleren of de eigenaar genoeg energiebesparende maatregelen heeft genomen. Bedrijven en instellingen zijn verplicht om energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van vijf jaar of minder uit te voeren, zoals beschreven in 6.2.1. In 2015 dienen de eerste pilots te worden opgeleverd. Nadat de resultaten van de pilots beoordeeld zijn, zal besloten worden of de EPK een vrijwillig of een verplicht karakter zal kennen.

6.4 Financiële prikkels

6.4.1 EIA

Via de Energie Investeringsaftrek (EIA) kunnen bedrijven fiscaal voordelig investeren in energiezuinige technieken en duurzame energie. 41,5% van de investeringskosten kan afgetrokken worden van de fiscale winst, bovenop de gebruikelijke afschrijving.

Daardoor wordt minder inkomstenbelasting of vennootschapsbelasting betaald. Gemiddeld levert de EIA 10% belastingvoordeel op. Naast dit belastingvoordeel leveren energiezuinige investeringen ook een lagere energierekening op.

Op de Energielijst 2014 staan de mogelijkheden per branche aangegeven hoe er energie bespaard kan worden met fiscaal voordeel van de EIA. Dit is een lijst met zo'n 160 energiezuinige investeringen (op de Energielijst worden deze bedrijfsmiddelen genoemd), waarvoor gebruik gemaakt kan worden van de EIA. Fiscale aftrek is mogelijk voor duidelijk omschreven investeringen (specifiek), maar ook voor maatwerk investeringen (generiek) die een forse energiebesparing opleveren.

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland voert de Energie Investeringsaftrek (EIA) uit in opdracht van het ministerie van Economische Zaken. Het budget voor 2014 is 111 miljoen euro.

7. Evaluatie Energieakkoord

Een Borgingscommissie zorgt ervoor dat de afgesproken maatregelen uit het Energieakkoord worden genomen, en dat dit akkoord niet bij intenties blijft. Op gezette tijden zullen de gemaakte

resultaten vanuit het Energieakkoord worden geëvalueerd; er kan dan besloten worden tot bijstelling van de te nemen maatregelen indien onvoldoende resultaat wordt geboekt. In 2016 is de eerstvolgende integrale evaluatie van het Energieakkoord voorzien. In de Borgingscommissie zitten alle partijen die het Energieakkoord hebben ondertekend, en wordt voorgezeten door een onafhankelijke voorzitter (dhr. Drs. E.H.Th.M. Nijpels).

De resultaten van de evaluatie van het Energieakkoord zullen input vormen voor de rapportage aan de Europese Commissie die over 3 jaar van elk lidstaat wordt verwacht ten aanzien van de EED, Energie Efficiëntie Richtlijn, artikel 4, de renovatiestrategie.

8. Bijlagen (literatuur)

- a. Energiebesparing: Een samenspel van woning en bewoner – Analyse van de module Energie WoON 2012. Casper Tichelaar (ECN), Kees Leidelmeijer (RIGO), Augustus 2013, ECN-E-13-037.

- b. Verbetering referentiebeeld utiliteitssector:
 - voorraadgegevens
 - energiegebruik
 - besparingspotentieel
 - investeringskosten
 - arbeidsinzetJ.M. Sipma (ECN), December 2013, ECN-E-13-069.

- c. Het Energieakkoord: Wat gaat het betekenen? Inschatting van de gemaakte afspraken of http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2013-het-energieakkoord-wat-gaat-het-betekenen-1087_0.pdf

- d. Achtergronddocument bij doorrekening SER Energieakkoord – sector Gebouwde omgeving. C. Tigchelaar, M. Menkveld (ECN), September 2013, ECN-E-13-045.

ANNEX III. JAARVERSLAG 2014 CONFORM REE ARTIKEL 24, LID 1

Een raming van de volgende indicatoren voor 2012

	2012 eenheid	toelichting	bron	
Primair energieverbruik	3.269,14	PJ	totaal energieverbruik	CBS energiebalans, aanbod, omzetting en verbruik CBS statline 6-8-2013
Totaal eindenergieverbruik	1.959,62	PJ	energetisch finaal verbruik, totaal energieafnemers	CBS energiebalans, aanbod, omzetting en verbruik CBS statline 6-8-2013
Eindenergieverbruik per sector				
— industrie	544,82	PJ	nijverheid (geen energiesector)	CBS energiebalans, aanbod, omzetting en verbruik CBS statline 6-8-2013
— vervoer (opgedeeld tussen passagiers- en goederenvervoer, indien beschikbaar)	479,63	PJ		CBS
— huishoudens	429,25	PJ	particuliere huishoudens	CBS energiebalans, aanbod, omzetting en verbruik CBS statline 6-8-2013
— diensten	505,92	PJ	dienstverlening + landbouw en visserij + waterbedrijven en afvalbeheer (AVI's)	CBS energiebalans, aanbod, omzetting en verbruik CBS statline 6-8-2013
Bruto toegevoegde waarde per sector				
— industrie	67.968	mln euro	bruto toegevoegde waarde basisprijzen, werkelijke prijzen nijverheid (geen bouw) en energie	CBS CBS statline, bbp, productie en bestedingen 6-8-2013
— diensten	402.663	mln euro	bruto toegevoegde waarde basisprijzen, werkelijke prijzenoptelling commerciële en niet-commerciële dienstenproducten	CBS CBS statline, bbp, productie en bestedingen 6-8-2013
Beschikbaar inkomen van huishoudens	264.151	mln euro		CBS CBS statline, bbp, productie en bestedingen 6-8-2013
Bruto binnenlands product (bbp)	599.338	mln euro	Binnenlands product (bruto, marktprijzen), werkelijke prijzen	CBS Nationale Rekeningen 2011 CBS publikatie, kerncijfers
Elektriciteit uit thermische energieopwekking	97.165.556	MWh	Totaal installaties	CBS CBS statline, elektriciteit, productie en productiemiddelen 6-8-2013
Elektriciteit uit warmtekraftkoppeling	53.115.143	MWh		CBS CBS statline, elektriciteit, productie en productiemiddelen 6-8-2013
Warmte uit thermische energieopwekking	225.320	TJ	productie stoom/warm water	CBS CBS statline, elektriciteit, productie en productiemiddelen 6-8-2013

Warmte uit warmtekrachtinstallaties, met inbegrip van industriële afvalwarmte	225.308	TJ	productie stoom/warm water	CBS	CBS statline, elektriciteit, productie en productiemiddelen 6-8-2013
Brandstofinput voor thermische energieopwekking	952.860	TJ	Totaal installaties	CBS	CBS statline, elektriciteit, productie en productiemiddelen 6-8-2013
Passagierskilometers (pkm), indien beschikbaar	186,0	mld km	het totaal aantal gereisde kilometers door de Nederlandse bevolking op Nederlands grondgebied	CBS	CBS statline, gereisde kilometers door personen 6-8-2013
Tonkilometers (tkm), indien beschikbaar	45.021	mln ladington km	binnenlands vervoer over weg 2012	CBS + Odyssee	CBS statline, kwartaalreeks goederenvervoer over de weg 6-8-2013
Gecombineerdvervoerkilometers (pkm + tkm), ingeval passagierskilometers (pkm) en tonkilometers (tkm) niet beschikbaar zijn					
Populatie 1-1-2011	16.730.348	inwoners	per 1 januari 2012	CBS	CBS statline, bevolking kerncijfers 6-8-2013

In sectoren waarin het energieverbruik stabiel blijft of groeit, analyseren de lidstaten de redenen daarvoor en voegen zij hun beoordeling bij de ramingen.

Energieverbruik 3 procent hoger in 2012

Het energieverbruik in Nederland was in 2012 bijna 3 procent hoger dan in 2011. Het energiegebruik in de industrie steeg met bijna 2%. Dit wordt veroorzaakt door een toename van het gebruik van restgassen met 13 PJ en van LPG met 4 PJ; de toename van het aardgasverbruik was 1 PJ terwijl elektriciteit bijna 3 PJ daalde. Het verbruik van huishoudens steeg met 6% wat te wijten is aan de koudere winter van 2011/2012 dan die van 2010/2011. Het verbruik van diensten en landbouw steeg met 7%, ook (grotendeels) door de koudere winter.